
FRIDRICH II. JEDINÝ

Filozof na pruském trůně

KAROLINUM

František Stellner

Fridrich II. Jediný

Filozof na pruském trůně

František Stellner

Recenzovali:

doc. PhDr. Kristina Kaiserová, CSc.

prof. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D.

doc. PhDr. Radomír Vlček, CSc.

Na obálce

Anton Graff, Fridrich II. s hvězdou Řádu černé orlice, 1781 (Graff, Anton, Kopie nach: Friedrich der Grose, GK I 2891. Prussian Palaces and Gardens Foundation Berlin-Brandenburg. Photo: Wolfgang Pfauder)

Frontispis

Jezdecký pomník Fridricha Velikého na třídě Unter den Linden

(Foto: František Stellner)

Kniha byla podpořena z prostředků na institucionální výzkum Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem pro rok 2026.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2026

Redakce Dita Křišťanová

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Obálka a sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2026

© František Stellner, 2026

Cover photo © Prussian Palaces and Gardens Foundation Berlin-Brandenburg, Wolfgang Pfauder, 2026

ISBN 978-80-246-6206-0

ISBN 978-80-246-6207-7 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

*„Je vladař vůbec člověk? Doberete se člověka, když ho sestavíte dohromady?
Je složený ze střepů a úlomků minulosti, z proroctví a snů svých předků.
Láme se v něm příboj dějin, brozí, že ho jejich proudy odnesou pryč.
Jeho krev není jeho, je to krev z dávných časů.“¹*

Knihu věnuji své milované dceři Livii.

1) H. Mantelová: Zrcadlo, s. 319.

Obsah

Úvod	/11
Prameny a literatura	/14
Poděkování	/20
Ediční poznámka	/21

I. Potomek	/23
Pradědeček	/27
Dědeček	/32
Rodiče	/43
Dětství	/57

II. Dědic	/69
Hledá se nevěsta	/69
Útěk	/77
V provincii	/87
Nevěsta	/91
Idyla v Rheinsbergu	/99

III. Hlava rodu	/115
Královny	/121
Vilemína	/131
August Vilém	/137
Nástupce	/143
Jindřich	/156
Severská lvice	/163
Zbylí sourozenci	/172
Němečtí švagři	/176

IV. Válečný král /183

Vojevůdce /183

První slezská válka /200

Druhá slezská válka /210

Sedmiletá válka /220

Bramborová válka /272

V. První úředník /283

Osvícený absolutista /287

Správce financí /289

Dobrotivý král /293

Stavitel /306

Tolerantní Prus /317

VI. Diplomat /325

Velmoc /334

Diplomat v mírových dobách /336

Ukončení sedmileté války /343

Opět mír /346

VII. Člověk /359

Malý muž /359

Denní program /373

Gurmán /378

Pacient /382

Charakter /394

VIII. Přítel /401

Dvořané a předčitatelé /425

Přátelé? /433

Ženy /440

Queer? /445

IX. Filozof /463

Dvořan Voltaire /475

Další osvícenci /499

Akademik /509

X. Spisovatel a umělec /515

Historik /515

O německé kultuře /528

Hudebník a divadelník /531

Básník /542

Závěr /555

Po smrti /555

Odkaz /561

Veliký a Jediný /571

Resumé /579

Genealogické přehledy /583

Seznam použitých pramenů a literatury /589

Seznam obrázků /607

Jmenný rejstřík /611

O autorovi /623

Úvod

„Zpřevjte o Nĕm, o Jedinĕm! / O Nenabraditelnĕm! O Nezemřelĕm! / O Vĕĕně Živĕm!“²

Pruský král Fridrich II., nazývaný svými obdivovateli Jediný³, se rozhodně neztratil v propadlišti dějin. Nad svými soupevníky ční v pozitivním i negativním smyslu a dodnes fascinuje mnoho zájemců o dějiny. Jeho portrét a stavby v Postupimi navíc patří k ikonickým obrazům Německa. Svým životem jako by ztělesňoval všechny podoby „typického“ Němce. Byl zkušený válečník, šetrný hospodář, nadaný hudebník, sečtělý spisovatel a hloubavý filozof. Patřil k nepočetné skupině suverénů, kteří nejen že sami a osvěceně vládli, ale též vedli armády na bojiště a usilovali získat vavřínový věnec na literárním poli. Dokazují to jeho básně, historické, filozofické i politické spisy a ohromné množství dopisů. Kromě toho také podporoval a povzbuzoval velikány francouzského osvícenství v boji proti pověrám a tmářství.

Jeho pohnutý život dokazuje, že narodit se jako princ a vytoužený dědic neznamenal automaticky žít si jako v ráji. Jako jinoch musel čelit despotickému, přísnému otci a intrikánské matce, jako mladík se pokusil uprchnout ze země, za což byl tvrdě potrestán. Coby mladý muž prožil několik let klidu a pilného samostudia, nicméně za cenu ztráty milovaného přítele a vnuceného manželství s ženou, jíž pohrdal. Když se po otcově tolik očekávané smrti ve svých osmadvaceti letech ocitl na vrcholu společenské pyramidy, ujal se neomezené moci nad několika miliony poddaných s odhodláním zapsat se do světových dějin. Poté, co se na bitevních polích ověřil vojenskou slávou a dovedl své království mezi evropské velmoci, se přerodil v přísného osvěceného správce a budovatele. Proslavil se po celém tehdejší světě a díky svým úspěchům a propagandě jeho chráněnců v řadách francouzských osvícenců se jako poslední muž ve světových dějinách mohl pyšnit přízviskem „Veliký“.

2) Am Todestage des Einzigen, 17. 8. 1790, Deutsche Monatsschrift 3, 1790, s. 64.

3) G. Seiderer, „Friedrich“, s. 21–32; E. Hellmuth: Die „Wiedergeburt“, s. 26; V. Jirák: Člověk, s. 7. Generál Möllendorf nechal ve své zahradě zřídit Fridrichovi II. sochu s nápisem „Jedinému“.

Proč vydávám novou knihu o Fridrichovi II.? První jsem napsal již před dvaceti osmi lety. V roce 1998 vyšla moje tradiční biografie Fridricha Velikého s podtitulem *Cesta Pruska k velmocenskému postavení*. Soustředil jsem se v ní především na dějiny mezinárodních vztahů a vytvoření páté evropské velmoci. Příběh osoby pruského panovníka jsem popsal chronologicky od jeho narození k úmrtí.⁴ Nyní předkládám českému čtenáři novou, nekonvenční biografii, již jsem pojal tematicky. V deseti kapitolách interpretuji Fridricha II. jako potomka, dědice, hlavu rodu, vojevůdce, prvního úředníka, diplomata, člověka, přítele, filozofa, spisovatele a umělce. Při přípravě nové knihy jsem pochopitelně využil taktéž archivních a dalších rešerší z 90. let 20. století, stejně jako materiálů a podkladů shromážděných po roce 1998.

Proč jsem si vybral právě osobnost nejznámějšího pruského krále? Ve své úplně první knize jsem analyzoval osobní vládu posledního německého císaře a pruského krále Viléma II.⁵ Poté jsem se začal věnovat 18. století, abych pochopil, jak a proč se Prusko stalo velmocí. V tom sehrál klíčovou roli Fridrich II., proto jsem po mnohaletém studiu vydal jeho životopis. Záhy jsem byl osloven Nakladatelstvím Libri, abych napsal knihu o sedmileté válce v Evropě. Těto výzvy jsem se chopil velmi rád, neboť tomuto konfliktu jsem se logicky podrobně věnoval již ve Fridrichově životopisu, takže mě lákalo analyzovat jeho činnosti za války.⁶

Osudy Fridricha II. mě provázely i v další odborné a ediční činnosti. Ve dvou knihách o Rusku a střední Evropě v 18. století jsem tematizoval i politické, kulturní a hospodářské vztahy Pruska a Ruska v éře Fridricha II. Mnoho souvislostí o jeho politice a působení se poté objevilo i při analýze dynastické politiky evropských velmocí v 18. století a při rozsáhlé popularizaci historických témat pro časopisy *Živá historie* a *Tajemství české minulosti*. S myšlenkou vydat novou monografii o Fridrichovi II. přišli Kamila Veselá a Milan Šusta z nakladatelství Karolinum poté, co mi zde vyšla vysokoškolská učebnice *Úvod do studia historie*. Tuto nabídku jsem s radostí přijal a na tomto místě bych jim chtěl mnohokrát poděkovat za skvělou spolupráci.

V této tematické biografii pruského krále Fridricha II. jsem hledal odpovědi na otázky: Z jakého rodinného, dynastického, politického a kulturního prostředí vzešel? Jaký byl jeho duchovní a duševní vývoj, kdo ho

4) F. Stellner: Fridrich.

5) F. Stellner: Poslední německý císař.

6) F. Stellner: Sedmiletá válka.

v tomto směru nejvíce ovlivnil a formoval? Jak probíhala jeho socializace? Jaké vztahy udržoval s rodinou, přáteli, poddanými, cizinci a dalšími lidmi? Jaká byla jeho sexualita a jakým osobám projevoval svou náklonnost a city? Proč nezanechal potomstvo a jak splnil úlohu připravit svého následníka na převzetí trůnu? Z čeho měl obavy, strach, či o čem snil? Byl spokojený se svým životem a dílem, které po sobě zanechal? Z čeho pramenilo jeho úsilí stát se „Velikým“? Čím se Fridrich II. lišil od jiných panovníků? Při hledání odpovědí jsem se snažil brát v úvahu, co Fridrichově době předcházelo, jakou zemi zdědil, jaké hranice mohl, nemohl či nesměl překročit. Do knihy jsem zařadil též pasáže o králově „druhém životě“, o jeho postavení v kolektivní a kulturní paměti, rovněž jsem zkoumal jeho posmrtný život, představy a legendy, které o něm kolují.

Při psaní biografie je nutné zachovat co největší objektivitu a odstup od osobnosti, kterou analyzujeme. Neměli bychom k ní přilnout, sympatizovat s ní nebo naopak ji odsuzovat či si ji ošklivit. Domnívám se, že nejsem prusofil, ani nekriticky neobdivuji Fridricha II. Nepředkládám oslavnou biografii plnou idealizací, ideologických zkreslení a lživých či deformovaných informací, naopak jsem se při psaní analytického textu snažil o co největší nezaujatost, a to využitím historické, ale především biografické metody. Souhlasím s českým historikem Jiřím Hrbkem, který uvedl: „Panovník však není pouze veřejnou politickou institucí, je také člověkem. Můžeme jej tedy zkoumat z hlediska historické antropologie, a to s vědomím, že oddělit veřejný a soukromý rozměr panovnickovy osoby je nemožné a ve svém důsledku škodlivé.“⁷

Při snaze nalézt rovnováhu mezi osobními a strukturálními prvky v biografickém přístupu jsem se obrazně pohyboval mezi Charybdou, považující veličany za jediné podstatné aktéry dějin, a Skyllou, ignorující úlohu a význam jedince, zohledňující pouze struktury. K Charybdě měla blízko například jedna z literárních postav románu Umberta Eca, jež o „lidskosti“ velkých osobností pronesla: „I já jsem psal a stále ještě píšu kroniku své říše a líčím v ní i každou sebenepatrnější závist, nenávisť a žárlivost, které ničí rodiny mocných a narušují i veřejné a důležité záležitosti. I císařové jsou jen lidské bytosti a dějiny jsou i dějinami jejich slabostí.“⁸ Naopak britská

7) J. Hrbek: Panovnická moc, s. 130–131.

8) U. Eco: Baudolino, s. 283.

historička Sheila Rowbotham inklinuje spíše ke Skyлле, neboť uvedla: „... nepochybuji, že Jindřichova touha po Anně Boleynové měla veřejné důsledky a že povaha Marie Stuartovny ovlivnila osud Skotska. Spíš jde o to, že soustředíme-li se na osobní příběhy velikánů dějin, vrátíme se k historii, v níž masý lidí opět tvoří sbor recitující za scénou, zbavený nejen veřejné úlohy, ale i subjektivity.“⁹

Po celý život se snažím být objektivní, tolerantní a neodsuzovat jinakost či odlišnost. Ponechávám na čtenářstvu, aby samo posoudilo, zda se mi při psaní této knihy vskutku podařilo zůstat objektivním analytikem. Na druhou stranu nelze tvrdit, že se v knize neodráží má osobnost, moje zkušenosti, prostředí, z něhož jsem vzešel, ve kterém se pohybuji a pracuji. Nepochybně jsem během dvaceti osmi let, které mě dělí od první knihy o Fridrichovi II., získal spoustu zkušeností a znalostí, které se v textu musely nutně odrazit. A tím nemyslím jen to, že jsem pořídil další stovky stránek výpisků, tisíce stránek kopií, ale že jsem měl též možnost o mnoha problémech diskutovat s manželkou, dcerou, přáteli, stejně jako s kolegyněmi a kolegy a svými studentkami a studenty. Rovněž jsem prožil mnoho situací a poznal lidi, jejichž chování a činy mi v mnohém pomohly analyzovanou osobnost lépe pochopit.

Prameny a literatura

Během heuristické přípravy jsem využil nevydané archivní materiály z německého archivu Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem, konkrétně BPH Rep. 47 König Friedrich der Grosse. V rakouském archivu Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien jsem pracoval s korespondencí vyslanců z Pruska a Ruska a s dvorskou korespondencí. Z ruského archivu Centralnyj gosudarstvennyj archiv drevnich aktov Moskva jsem zpracoval část kabinetu Petra III. a Kateřiny II. Z britského archivu The National Archives Kew jsem měl možnost využít část korespondence britských státních tajemníků z doby sedmileté války. Z materiálů Archivu Národního muzea Praha jsem zpracoval Staré sbírky týkající se sedmileté války.

9) S. Rowbothamová: Jaký vliv má soukromý život, s. 266.

U vydaných pramenů osobní povahy týkající se Fridricha II. představuje podstatný problém jeho neobyčejně rozsáhlý a mnohovrstevnatý písemný odkaz. Jeho pozůstalost zahrnuje tisíce dopisů a úředních dokumentů, dále jeho vlastní historické, vojenské, politické a literární spisy, včetně divadelních her a poezie. Jen poměrně malá část jeho děl byla vydána tiskem ještě za jeho života. Většina jeho textů byla veřejnosti zpřístupněna teprve po králově smrti. První velká edice *Oeuvres posthumes de Frédéric II., roi de Prusse*, která byla publikována v roce 1789, zahrnovala dvanáct svazků pamětí, korespondence kupříkladu s francouzskými filozofy, císařovnou Marií Terezií a Josefem II. a část jeho literárních děl, především básní. Z této edice ale necituji, neboť při její přípravě byly některé spisy záměrně vypuštěny, místo nich zařazeny nepůvodní, či dokonce podvržené. V textech byly navíc provedeny zásadní škrty, opraveny gramatické chyby a vylepšena stylistika.

Citoval jsem z následujících edic, mimo jiné z edičního počínu pruského obchodníka a amatérského historika Karla Heinricha Siegfrieda Rödenbecka, který v letech 1836–1842 vydal pětisvazkovou edici *Tagebuch oder Geschichtskalender aus Friedrich's des Großen Regentenleben (1740–1786)*, a to včetně deníku sestávajícího z citací z králových písemností spolu s editor-skými komentáři.

Druhou zásadní edici představuje *Œuvres de Frédéric le Grand*, kterou u příležitosti stého výročí nástupu Fridricha II. na trůn připravoval od roku 1840 pruský historik Johann David Erdmann Preuß na objednávku berlínské Akademie věd. Třicetisvazkové klasické ediční dílo vycházelo v letech 1846–1856. Ani ono si nemůže činit nárok na úplnost. Pruský král Fridrich Vilém IV. totiž vydal pokyn, že určité pasáže v písemnostech jeho předchůdce, například urážlivé poznámky o jiných knížecích rodech, spřátelených vládách nebo členech pruské dynastie musejí být z edic vypuštěny. Edice tak nese znatelné stopy cenzurování, na němž se podíleli zmíněný monarcha, ministr vnitra i vědci Alexander von Humboldt a Leopold von Ranke.¹⁰ Některé Fridrichovy dokumenty byly vydány pouze ve zkrácené či upravené podobě nebo byly vyřazeny. Podobně se postupovalo v letech 1879–1939 při vydávání 46 svazků královny korespondence *Die politische Correspondenz Friedrichs des Großen*. Více než polovinu svazků připravil k vydání pruský historik a archivář Reinhold Koser. Francouzská edice

10) W. Dilthey: *Gesammelte Schriften*, s. 204–205.

Œuvres de Frédéric le Grand byla přeložena do němčiny a vydána pruským historikem Gustavem Bertholdem Volzem v deseti svazcích v letech 1912–1915 pod názvem *Die Werke Friedrichs des Großen. In deutscher Übersetzung*.

Při práci s výše uvedenými edicemi jsem primárně využíval digitální edice děl Fridricha Velikého připravené Knihovnou Trevírské univerzity, která obsahuje všechny texty a obrázky z edic *Œuvres de Frédéric le Grand* a *Die politische Correspondenz Friedrichs des Großen* v elektronické plnotextové verzi. Souběžně s francouzskými texty je připojeno německé vydání edice *Die Werke Friedrichs des Großen i Tagebuch oder Geschichtskalender aus Friedrich's des Großen Regentenleben (1740–1786)*. Téměř pět tisíc dopisů Fridricha II. otisknutých v pruském vydání a třicet tisíc dopisů v *Die politische Correspondenz Friedrichs des Großen* bylo v této databázi doplněno pěti tisíci bibliografickými odkazy na dopisy vydanými jinde.¹¹

Němečtí historici již prokázali, že všechny dopisy, dokumenty a spisy byly editory pro vydání upraveny a systematicky přikrášleny, a to včetně překladů do němčiny. Podle berlínského profesora Wolfganga Neugebauera zůstává pro dnešní badatele otázkou, co chybí a zda byl v minulosti „tako předestřen Fridrichův obraz“. Není tedy přesné tvrdit, že všechno důležité k Fridrichu Velikému už bylo vytištěno před dlouhou dobou.¹² Vzhledem k závažným nedostatkům zmíněných edic jsem se snažil tuto informační mezeru kompenzovat vlastním archivním výzkumem a využitím nových vydání Fridrichových dopisů a jiných částí jeho pozůstalosti.

S opatrností jsem přistupoval k tzv. anekdotice, zachycující zpravidla humorné příhody spjaté s Fridrichem II. Neznáme totiž jejich původ, nemůžeme u nich provést korektní kritiku pramene a víme, že mohou obsahovat vymyšlené informace nebo zveličené okolnosti. Často se šířily ústním podáním, posléze byly písemně zachyceny a vydány.¹³ Přiklonil jsem se k návodu, který formuloval italský historik Benedetto Croce. Prohlásil, že anekdoty mohou doprovázet historiografický vědecký text a „nechat vykvést morální, politické a estetické postřehy“.¹⁴

Vedle pramenů osobní povahy z pozůstalosti Fridricha II. jsem využil i mnoho dalších vydaných pramenů. Hodnotné vhledy do panovníkova

11) <https://friedrich.uni-trier.de/>

12) W. Neugebauer: Friedrich, s. 30–36.

13) F. Nicolai (ed.): Anekdoten; W. von Seidlitz (ed.): Friedrich.

14) B. Croce: Historie, s. 95.

života a konání během sedmileté války přináší zejména deník králova tajemníka a předčitatele Henriho de Catta. Cenné informace jsem získal i z deníků či korespondence králových současníků (Kateřina II., Petr III., Marie Terezie, Josef II., Jiří III., Stanislav Poniatowski), příbuzných (Vilemína Braniborsko-Bayreuthská, Jindřich Pruský, Vilemína Oranžská), dvořanů, velitelů a diplomatů (Voltaire, Lehndorff, Manstein, Goltz, Pöllnitz, Trenck, Voss) a dalších osobností (Zimmermann, Büsching, francouzští, saští, rakouští, ruští diplomaté a státníci, například Bestužev-Rjumin, Brühl, Khevenhüller-Metsch, Kounic, Ligne, Mirabeau, Walpole).

Z velkých edic úřední povahy jsem pracoval především s *Acta Borussica. Denkmäler der Preussischen Staatsverwaltung im 18. Jahrhundert, English Historical Documents 1714–1783, Sbornik imperatorskago ruskago istoričeskago obščestva*.

Odborná literatura věnující se Fridrichu II. je mimořádně rozsáhlá.¹⁵ Při hodnocení jeho osoby kolísali historikové mezi zatracováním a obdivem, dostalo se mu chvalozpěvů i posměchu. Jinak je hodnocen v Německu, Rakousku, Velké Británii či u nás, názory se liší i podle generací či v závislosti na politické orientaci. V rámci heuristiky jsem se snažil seznámit se zásadními studiemi. Základy vědeckého zpracování fridrichovské éry položili němečtí historici druhé poloviny 19. století. Již zmíněný Ranke spatřoval ve Fridrichu II. klíčovou postavu vzestupu Pruského království, proto občas přehlížel negativní stránky jeho působení.¹⁶ Proti tomuto pojetí vystoupil zakladatel prusko-maloněmecké školy německé historiografie Hans Droysen s názorem, že král nezdokonalil evropský státní systém, nýbrž že ho přemohl. Rád psal o „Fridrichu Jediném“, který se postavil Rakousku a byl bojovníkem za německé sjednocení.¹⁷ Oficiální vojenské dějiny posvěcené pruskými úřady líčily Fridricha jako génia, o jeho omylech a chybách nepadlo ani slovo.

Vědecký výzkum před rokem 1871, kdy se Německo sjednotilo, kulminoval třísvazkovou prací Droysenova žáka, pruského editora a historika Reinholda Kosera. Ve svém solidním, ale prusofilním díle mimo jiné otevřeně popisoval královu ctižádost, analyzoval slabiny pruského absolutismu

15) K hodnocení historiografie pruských dějin srov. W. Neugebauer – F. Kleinhagenbrock (ed.): *Handbuch*, s. 20–38.

16) L. von Ranke: *Preussische Geschichte* II.

17) J. G. Droysen: *Geschichte*, V.

i panovníkovu rozporuplnou směsí temperamentů. Nutno ovšem připomenout, že mnohé informace či záznamy, které by na Fridricha II. vrhly příliš negativní světlo, zlehčil či je neuvedl vůbec.¹⁸

V době existence německých monarchií k Fridrichovu hodnocení nejkritičtěji přistoupil „prohannoverský“ historik Onnop Klopp, jenž vášnivě tepal královny idealizující životopisy. Ve své biografii pracoval s pojmem „fridericianismus“, podle něhož se pruské dějiny po roce 1740 odvíjely v duchu militaristického absolutismu, neustále připraveného k dobovacím válkám.¹⁹

Z popularizujících životopisů z 19. století bylo nutné se seznámit s dílem Franze Kuglera, jenž v roce 1840 vydal královu biografii s ilustracemi malíře Adolfa von Menzela. Právě toto dílo se nejvíce zasloužilo o vznik mýtu „starého Frice“, který zapustil hluboké kořeny v historickém povědomí Němců.²⁰ Podobně oblíbeným dílem druhé poloviny 19. století byly mnohosvazkové dějiny německých dvorů právníka a soukromého učenice Eduarda Vehseho, který sice shromáždil obrovské množství materiálu bez jakékoli vědeckého aparátu a interpretační kvality, přesto je jeho popis pruského dvora poutavým čtením.²¹ Z meziválečných popularizujících biografii jsem ocenil tu od Gerharda Rittera, který monarchu vylíčil z pohledu jeho úsilí být současně uznávaným vojevůdcem i filozofem.²² Velmi kriticky se vůči královi „hrdinské“ interpretaci ve velmi čtivé knize řazené k „historické beletristice“ stavěl urbanista a politický spisovatel Werner Hegemann.²³

Pro marxistickou historiografii stál Fridrich II. na „špatné“ straně dějin, protože jako feudál upevňoval zastaralý a nespravedlivý systém. Z marxistických studií jsem se seznámil s dílem Franze Mehringa, jenž zaměřil pozornost na ekonomické aspekty.²⁴

Anglosaská věda v hodnocení pruského 18. století kolísala. Skotský historik Thomas Carlyle například líčil krále jako obdivovaného hrdinu. Rok 1763 komentoval takto: „Dvanáct herkulovských prací tohoto krále

18) R. Koser: Geschichte, I.–III.

19) O. Klopp: König.

20) F. Kugler: Geschichte. Srov. H. Kohle: Adolph, s. 21.

21) K. E. Vehse: Illustrierte; týž: Preussens.

22) G. Ritter: Friedrich.

23) W. Hegemann: Fridericus.

24) F. Mehring: Bedřich II.

zde končí. To, co od něj světové dějiny požadovaly, bylo splněno.²⁵ Jeho dějiny jsou místy „pomníkem“, nicméně se vyznačují důrazem, který klade na britsko-pruské vztahy a ohlas Fridrichova života v britské společnosti. Kritičtější přístup opírající se o archivní výzkum později zaujal kupříkladu liberální historik a politik George P. Gooch.²⁶

Zatímco Ranke a Droysen postulovali princip primátu zahraniční politiky, uznávala většina historiků po roce 1945 primát vnitřní politiky. Za velmi cenné příspěvky k analýze fridrichovské éry z druhé poloviny 20. století považují životopis německého profesora Theodora Schiedera, který potvrdil Fridrichovu rozporuplnost srovnáváním zdánlivě protikladných rysů jeho osobnosti.²⁷ Dále nutno jmenovat vynikající studie mezinárodněpolitických, vojenských a dynastických otázek spjatých s Fridrichem II. od kolínského profesora Johannese Kunische.²⁸ Na přelomu 20. a 21. století hledali vyvážený a komparativní postoj k interpretaci Fridricha II. například Karl Otmar Freiherr von Aretin, který vydařeně interpretoval královu politiku vůči římsko-německé říši.²⁹ Vynikající postřehy k mládí Fridricha II. formuloval würzburgský historik Peter Baumgart.³⁰

Z velkého množství publikací vydaných k výročí králova narození v roce 2012 nutno ocenit studii o královské personální politice v pruské armádě Rolfa Straubela³¹ a především nápaditý životopis Fridricha II. postupimského historika Jürgena Luha³². Po celém světě i nadále vycházejí stále nové biografie Fridricha Velikého, jako příklad uveďme knihu francouzského historika Jeana-Paula Bleda.³³

Ze současných českých historiků a historiček publikovali studie o Hohenzollernech a fridrichovské době kupříkladu znalec hohenzollernských panství ve Slezsku³⁴ Radek Fukala nebo Pavel Bělina, který vedle kvalitního

25) T. Carlyle: Friedrich, s. 692.

26) G. P. Gooch: Friedrich.

27) T. Schieder: Friedrich.

28) J. Kunisch: Friedrich, 2012; týž: Friedrich, 1987; týž: Friedrich, 2008.

29) K. O. von Aretin: Friedrich.

30) P. Baumgart: Friedrich.

31) R. Straubel: Er möchte.

32) J. Luh: Der Große.

33) J.-P. Bled, Friedrich.

34) R. Fukala: Role; týž: Hohenzollernové.

životopisu Laudona vydal i knihu o bitvě u Kolína³⁵. Dále musím jmenovat pardubického profesora Miroslava Šedivého, který napsal zdařilou knihu o bramborové válce³⁶, nebo historičku Irenu Kozmanovou působící na Univerzitě Karlově, která se inspirativně věnuje politickým i dynastickým braniborským dějinám 17. století³⁷.

Poděkování

Za pomoc při studiu v archivech a knihovnách a za zapůjčené materiály jsem povinován poděkovat těmto váženým kolegyním a kolegům: Wolfgang Steglich (Freie Universität, Berlin), Wolfgang Hardtwig (Humboldt Universität, Berlin), Holm Sundhaussen (Freie Universität, Berlin), Rainer Hudemann (Universität des Saarlandes, Saarbrücken), Arnold Suppan (Österreichisches Ost – und Südosteuropa-Institut, Wien), Georg Christoph Berger Waldenegg (Ruprecht-Karls-Universität, Heidelberg), Karel Durman (Uppsala universitet), Franz Bosbach (Universität Duisburg-Essen), Francine-Dominique Liechtenhan (Université de Paris IV), Thomas Wunsch (Universität Passau), Michail Vladimirovič Kovalěv (Rossijskaja akademija nauk, Moskva), Dušan Uhlíř (Slezská univerzita v Opavě), Radek Fukala (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem), Jiří Fiala (Univerzita Palackého v Olomouci), Josef Opatrný (Univerzita Karlova), Tomáš Nigrin (Univerzita Karlova).

Za pomoc s heuristikou v českých a zahraničních knihovnách a formální úpravou této knihy děkuji Františku Zwettlerovi (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem).

Upřímně děkuji recenzentům Kristině Kaiserové (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem), Miroslavu Šedivému (Univerzita Pardubice) a Radomírovi Vlčkovi (Akademie věd České republiky) za jejich připomínky.

Za možnost pracovat na této knize v dělné atmosféře na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a za pomoc během výzkumných pobytech na německých a rakouských univerzitách

35) P. Bělina: *Generál*; týž: *Kolín*.

36) M. Šedivý: *O švestky*.

37) I. Kozmanová: *Fridrich Vilém*; táž: *Delegitimierung* s. 89–114.

v 90. letech minulého století děkuji Václavu Drškovi. V severočeské metropoli učím od roku 2023 dějiny novověku i úvod do studia historie. Úžasné a inspirující práce s tamějšími studujícími, stejně jako s těmi z Univerzity Karlovy a Universität Passau mi v nejednom ohledu pomohla ujasnit si některé spletné otázky životopisu Fridricha II.

V mém zaujetí pro pruské dějiny a historii vůbec mě velmi podporovali a pomáhali mí nejbližší přátelé, kterým za vše z celého srdce děkuji. Jsou to Irena Kozmanová (Univerzita Karlova), Iveta Coufalová (Akademie věd České republiky), Jiří Borovský (Archiv hlavního města Prahy), Roman Míšek (Setoutbooks.cz, s. r. o.), Petr Hamajda (Nespeky), Jiří Mašek (Střední uměleckoprůmyslová škola a Vyšší odborná škola, Turnov), Pavel Szobi (Univerzita Karlova), Marek Vokoun (Vysoká škola ekonomická v Praze) a Radek Soběhart (Anglo-American University in Prague), jemuž obzvláště vděčím za skvělé nápady a na jehož všestrannou pomoc se mohu vždy spolehnout.

Za mnohaletou podporu a povzbuzování děkuji drahé matce Jaroslavě Malé (†), milované babičce Marii Stellnerové (†) a skvělé tetě Jiřině Stellnerové. Za nejednu cennou radu a připomínku k celému textu, pomoc s formální a jazykovou stránkou i korekturami děkuji své nejdražší a milované manželce, spoluautorce Šárce Stellner (Goethe-Institut, Praha).

Tuto knihu s láskou věnuji své milované dceři Livii Stellner (Universität Wien), která je pro mě nevyčerpatelným zdrojem radosti a štěstí.

Ediční poznámka

Pokud není v poznámce pod čarou odkaz na zdroj v českém jazyce, byly části literárních děl přeloženy autorem za laskavé pomoci Šárky Stellner. U poezie se jedná pouze o doslovný překlad.

Umělá inteligence byla využita při překládání z cizích jazyků, stylistických úpravách a kontrole gramatiky.

U názvů děl, které nebyly vydány česky, jsme pro srozumitelnost přeložili jejich názvy do českého jazyka, originální název je uveden v poznámkách pod čarou nebo v seznamu zdrojů.

Poznámky, korektury či doplnění textů v přímých citacích jsou vyznačeny hranatými závorkami, aniž by bylo vždy doplněno ediční zkratkou „pozn. F. S.“.

Ženská příjmení zahraničních autorek či příjmení domácích autorek bez „-ová“ jsme v textu ponechali v jejich úřední podobě a nepřechylovali jsme je.

Vlastní jména monarchů a příslušníků vládnoucích dynastií se v textu používají v české podobě (např. Fridrich, Evžen, Vilém), jména nepanujících politiků, generálů a dalších osobností jsme s výjimkou šlechtických titulů ponechali v původní „rodné“ formě (např. René Louis de Voyer de Paulmy markýz d'Argenson).

V případě, že současná čeština nemá u zeměpisných názvů vlastní ekvivalent, používá se v textu dobový název (např. ve Slezsku tehdejší německé podoby) a v závorce je u prvního použití uvedena dnešní podoba v 1. pádu j. č. (např. ve Slezsku polské názvy).

Poznámky pod čarou se omezily na odkazy na nevydané a nejzávažnější vydané prameny, odborné studie a na některá nezbytná biografická či jiná upřesnění.

I. Potomek

*„Lidský rod a jeho osud, / toť jako život listí, jež smete podzimní vítr /
a které zplodí zas rašící les, když vrátí se jaro. / Takový je osud rodu člověkova: /
přichází jeden a zaniká druhý.“³⁸*

Středověcí kronikáři vybájili pro braniborské kurfiřty z rodu Hohenzollernů příběh o jejich prapředku z římského rodu Colonna. Ten patřil od 10. století ke klíčovým klanům ovládající Svaté město, o čemž svědčí fakt, že z jeho řad vzešlo osm Svatých otců. A protože antičtí předci byli v módě, tvrdili Colonnové, že pocházejí od Anténóra, nejchytřejšího z rádců posledního trojského krále, který přežil krvavé běsnění vítězů a uprchl na kontinent. Dodejme, že hlavní soupeři Hohenzollernů o moc v německé oblasti, Habsburkové, nezůstali pozadu a nerozpakovali se tvrdit, že v jejich žilách koluje krev onoho posledního trojského krále Priama.

Legendu o trojském a římském původu Hohenzollernů nahradila na konci 17. století nová, méně vybájená. Podle ní byl prapředkem kurfiřtů franský vévoda Marcomer žijící ve 4. století a bojující s Římany. V 18. století se za vlády Fridricha II. o mytické prehistorii pruské dynastie již nemluvalo a v oficiálních dějinách se uvádělo, že Hohenzollerni jsou potomky vévody Tasilla III., který v 8. století přišel o Bavorsko v bojích se svým příbuzným, císařem Karlem Velikým. Vzhledem k tomu, že se ani k této verzi nedochovaly žádné hodnověrné prameny, byly s rozvojem kritického dějepiscetví v 19. století příběhy o Trojanech, Colonnech, Germánech i Tasillovi definitivně prohlášeny za smyšlenky.

Hohenzollerni se museli smířit s tím, že v hodnověrných písemných pramenech byli poprvé jako jihoněmecký šlechtický rod zmíněni „až“ v polovině 11. století. Jejich vzestup začal na počátku 12. století, kdy obdrželi hrabství Zollern ve Švábsku. Poté využili osvědčené metody k navýšení bohatství – našli si bohaté nevěsty a dědičky. Nejdříve vyženili rozsáhlé statky ve Francích, včetně norimberského purkrabství. To z nich již učinilo významné feudály v jihoněmeckém prostoru, neboť Norimberk byl jedním ze dvou největších obchodních center na cestě mezi Itálií a severní Evro-

38) Homéros: Ilias, s. 157.

pou. Ve 13. století se rod rozdělil na dvě větve. Starší, švábská si ponechala hrabství Hechingen a Sigmaringen a zařadila se mezi stovky nevýznamných říšských rodů. Teprve v roce 1881 vystoupila do popředí, když byl její příslušník zvolen rumunským panovníkem. V této nepříliš bohaté balkánské zemi vládli Hohenzollernové až do roku 1947, kdy je komunisté sesadili a vyhnali.

Mladší, franská linie držela norimberské purkrabství a bayreuthské a ansbašské markrabství. Její velká šance přišla v 15. století, kdy využila dlouholetých přátelských vztahů k Lucemburkům a nabídla císaři Zikmundovi značný obnos za postoupení Braniborska. Toto území se neřadilo mezi klíčové domény lucemburské říše, proto neustále zadlužený císař souhlasil. Jinými slovy si Hohenzollerni roku 1415 koupili jedno ze sedmi kurfiřtství, jejichž držitelé volili římsko-německé krále, a na stolci braniborských markrabat, říšských kurfiřtů a arcikomořích se udrželi nepřetržitě pět století.³⁹

Další možnosti pro vzestup nové braniborské dynastie se naskytly v 16. století během reformace. Nejdříve se mladší braniborský princ Albrecht zapojil jako magdeburský arcibiskup, mohučský kurfiřt a kardinál za povzbuzování papežské kurie do prodeje odpustků tak vehementně, až Martinu Lutherovi došla trpělivost a pustil se do boje se zlořády katolické církve, „té Nevěstky babylonské“. Během reformace se mnoho knížat přiklonilo k Lutherovi, aby mohlo zabrat majetek kněžím, mnichům a jeptiškám. Jedním z nich byl i bratranec kardinála Albrechta, poslední velmistr řádu německých rytířů Albrecht Braniborský. Stal se luteránem, z řádového území vytvořil světské Pruské vévodství, čímž založil mladší větev braniborských Hohenzollernů. Zatímco kardinálův bratr Jáchym I.⁴⁰ zůstal věrným synem římské církve, jeho manželka z dánské královské rodiny Alžběta přijala luteránství za svou novou víru a před chotěm uprchla do sousedního Saska. Domů se vrátila, až když její syn Jáchym II. zavedl v kurfiřtství v roce 1539 luteránství a zmocnil se klášterních statků.

V 16. století vyženili pruští vévodové bohatá a strategicky důležitá porýnská území Kleve, Mark a Ravensberg. Historici většinou poukazují

39) V. Drška: Zikmund, s. 83.

40) Jáchym I. provdal nejmladší dceru Žofii za neúspěšného kandidáta na polský trůn, vůdce české katolické strany, Viléma z Rožmberka. Tato jediná braniborská princezna žijící v českých zemích nicméně po sobě velkou stopu nezanechala. Zemřela bezdětná již po necelých třech letech manželství.

1. Socha krále Fridricha II. v zahradě Marly v parku Sanssouci

na úspěchy Habsburků při sjednávání sňatků a dědických smluv, ale i Hohenzollerni mohou posloužit jako příklad skvěle vyjednaných manželství. Nutno ale uznat, že území jako Bayreuth, Ansbach, Kleve nelze srovnávat s ohromnými oblastmi, které nevěsty přinesly Habsburkům, a to zejména nizozemské a burgundské země, Španělsko se zámořím či České a Uherské království.

Pruští vévodové vymřeli roku 1618 po meči a jejich země přešla na starší rodovou větev, která od té doby vládla konglomerátu zemí zahrnující středoněmecké Braniborsko, Pruské vévodství ve východní Evropě a porýnské Kleve, Mark a Ravensberg. Jejich panovník, málo vzdělaný a spíše opatrný než odvážný kurfiřt Jan Zikmund, přestoupil na Štědrý den roku 1613 v berlínském dómu od luteránského vyznání k reformovanému. Musíme zdůraznit, že se tím zasloužil o jednu z nejvýznamnějších událostí v braniborsko-pruských dějinách. Vzhledem k mimořádně tvrdému odporu braniborského luteránského duchovenstva si ale netroufnul k důslednému uplatňování zásady „cí vládá, toho náboženství“, a jeho poddaní zůstali téměř výhradně luterány. Vládnoucí rod však postupně dosáhl toho, že významní příslušníci vládnoucí elity konvertovali ke kalvinismu, který se řečeno slovy německého historika Volkera Presse stal „dvorským a úřednickým náboženstvím“⁴¹.

V evropském mocenském koncertu se vládci Braniborsko-Pruska přimkli k nejrozvinutějším a nejdynamičtějším protestantským zemím západní Evropy. Opět k tomu využili starou dobrou dynastickou politiku, neboť jak pravil jeden z anglických kardinálů, „svatba poslouží líp než válka“.⁴² V roce 1616 se budoucí nevýrazný a slabý kurfiřt Jiří Vilém oženil s Alžbětou Charlottou Falckou, sestrou našeho „zimního“ krále a vůdce protestantské Unie, Fridricha V. a vnučkou jednoho z největších protestantských titánů, osvoboditele Nizozemska, Viléma I. Nasavsko-Oranžského.

V 17. století nepatřilo Braniborsko-Prusko k mocnostem, které zásadním způsobem udávaly tón v evropské politice. Jejich vládce byl sice kurfiřtem a říšským knížetem, ale nadále zůstával leníkem císaře a polského krále a vladařem v mnohém vydaném na pospas zemským stavům. V pomyslném žebříčku stál až za císařem a všemi králi, proto nebyl považován

41) V. Press: Kriege, s. 355.

42) H. Mantelová: Zrcadlo, s. 206.

za skutečně suverénního mocnáře. Stručně řečeno, Rakousko, Španělsko, Francie a Švédsko na něj v podstatě nebraly ohled. To se nezměnilo ani poté, co do dějin Evropy zasáhla v první polovině 17. století zdrcujícím způsobem třicetiletá válka. Braniborsko-Prusko nezůstalo stranou válečné vřavy. Například braniborská metropole přišla za války o čtvrtinu obyvatel a v celé německé oblasti se ztráty odhadovaly na třicet procent obyvatelstva. Zatímco poddaní krutě strádali, neschopný vládce ujel do klidného Královce, kde vyčkával, řečeno slovy římského básníka Lucretia, až „dílo divoké války, po všech mořích i zemích usne a umdlí“⁴³. Toho se nicméně nedočkal, protože zemřel v roce 1640.

Pradědeček

Zdevastovanou zemi zdědil dvacetiletý Fridrich Vilém později zvaný Velký kurfiřt. Mládí strávil v bezpečném Nizozemsku, navštěvoval leidenskou univerzitu, stykal se s příbuznými vykonávajícími místodržitelskou funkci a získal první válečné zkušenosti. Atmosféra kalvinistického dvora a blahobytné, prosperující země jej hluboce ovlivnila a upevnila jeho přísnou zbožnost. Dospěl v houževnatého a inteligentního, leč značně prchlivého muže s modrými očima, orlím nosem a ostře řezanými rysy. Ve čtyřicátých letech 17. století začal budovat stálou státní armádu, která mu měla umožnit vést aktivnější a samostatnější politiku.⁴⁴

Během třicetileté války zabrali Švédové Pomořansko, které mělo po vyřízení tamějšího rodu podle dědické smlouvy připadnout Hohenzollernům. Fridrichu Vilémovi bylo jasné, že bude velmi obtížné ujmout se dědictví. Proto se pokusil uzavřít sňatek se svou sestřenicí, švédskou královnou Kristýnou, ale podivínská mužatka se malému a nevýznamnému „knížatku“ vysmála.⁴⁵ Naopak jiná příbuzná, matčina sestřenice, jemná a láskyplná Luisa Jindřiška Nasavsko-Oranžská se za něj v roce 1646 ráda provdala. O sňatku samozřejmě rozhodli její rodiče, kteří těžko mohli přehlédnout, že kurfiřt je nevelikého vzrůstu se sklonem k otylosti a vypadá spíše jako

43) T. Lucretius Carus: O přírodě, s. 12.

44) L. Hüttl: Friedrich Wilhelm; E. Opgenoorth: Der Grosse Kurfürst; M. Rohrschneider: Der Große Kurfürst; I. Kozmanová: Fridrich Vilém, s. 637–663.

45) Š. Stellner, F. Stellner: Lvice, s. 171–172.

zelinář než vysněný princ. Ale byl kalvinista, příbuzný a vládce důležitého severoněmeckého státu a působil jako velmi bystrý a schopný muž s velkým potenciálem. A Fridrich Vilém děkoval osudu, že mu seslal tak skvělou ženu a potomkům zajistil nárok na bohaté nasavsko-oranžské dědictví.

Vestfálský mír, který v roce 1648 ukončil třicetiletou válku, přičkl Fridrichu Vilémovi díky francouzské diplomacii Zadní Pomořansko a několik sekularizovaných biskupství jako kompenzaci za to, že si Švédové ponechali lepší část Pomořanska. Vedle zisku mnoha nových poddaných bylo důležité, že konečně bylo dosaženo vlastního námořního spojení mezi Braniborskem a (Východním) Pruskem. V mírové době dokázal Fridrich Vilém svou neúnavnou vůli upevnit absolutistický režim, převzít rozhodující výkonné, zákonodárné a soudní pravomoci a upozadit politický význam stavů. Reforma státní správy posílila úřednictvo podřízené panovníkovi, což omezilo vliv junkerstva, jak se říkalo braniborsko-pruské šlechtě. Zemské sněmy jednotlivých zemí postupně pozbyly vliv na vypisování daní. Ztráta politické moci šlechty byla vynahrazena potvrzením jejích rozsáhlých hospodářských a sociálních privilegií. Statkáři kontrolovali patrimoniální soudy a poddanáská závislost venkovského obyvatelstva dále rostla.

Děsivý úbytek obyvatel způsobený hrůzami třicetileté války se v Braniborsko-Prusku snažili kompenzovat rozsáhlou kolonizací. Díky náboženské toleranci přišlo do země mnoho protestantů, především francouzských hugenotů vyhnaných Ludvíkem XIV. Hugenoti vyznávali stejně jako kurfiřt kalvinismus. Novou vlast obohatili svými znalostmi a zkušenostmi z hospodářské i kulturní oblasti. Dostalo se jim přezdívky „státní Prusové“, neboť vděčili panovníkovi za nový domov, za což mu byli věrnými a loajálními poddanými. Na rozdíl od junkerstva a luteránského duchovenstva mu neoponovali a podporovali ho při zavádění absolutismu. Jelikož francouzská kultura v té době byla vzorem pro evropské dvory a společnosti, zaujímal hugenoti a jejich potomci po celé 18. století mimo jiné též významné místo ve výchově princů a princezen.⁴⁶

Evropu po roce 1648 ovládal habsburský španělsko-rakouský blok, Francie, Švédsko, Nizozemí a o slovo se začaly hlásit i Anglie a Osmanská říše. Fridrich Vilém jako druhořadý hráč musel efektivně a virtuózně lavírovat,

46) K počtům Francouzů v německých zemích a Němců ve Francii srov. G. Braun: *Deutsche Präsenz*, s. 384–385.

měnit spojence a řídit se zásadou „chceš-li s vlky být, musíš s nimi výt“. Vypuknutí první severní války mezi Švédskem a Polskem v roce 1655 postavilo Berlín před závažné rozhodnutí. Švédské vítězství by ho oslabilo, na druhé straně neměl Fridrich Vilém jako pruský vévoda zájem na posílení polského krále, který byl jeho lenním pánem. Zasedání tajné rady, tehdejšího klíčového vládního grémia, doporučilo vyčkat a pokud možno dosáhnout vyvážení Pruského vévodství z lenního vztahu k polskému panovníkovi. Státoprávně by se tím vévoda jako suverén dostal do lepší mezinárodní pozice. Navíc by pruské stavy nemohly podávat stížnosti varšavskému dvoru, odpadly by roční platby polské koruně, dělení výnosů z cel a udržování přijatelných vztahů s polskými magnáty i cestou úplatků. Dříve, než si polský král mohl vyjednat pomoc z Berlína, zaplavily jeho zemi švédské jednotky a on musel potupně uprchnout do exilu. Fridrich Vilém se proto domluvil na spojenectví s triumfujícím švédským vladařem Karlem X., což byl shodou okolností také nápadník a bratranec švédské panovnice Kristýny. Oba panovníci byli obtlouští, hřmotní válečníci i výborní hospodáři. Zatímco Fridricha Viléma excentrická Kristýna odmítla a vysmála se mu, Karlovi sice také dala košem, ale jako pomyslné odškodnění mu předala švédskou korunu. A od tohoto prvního švédského monarchy z falcké dynastie, který obsadil velkou část Polska, přijal Fridrich Vilém Pruské vévodství jako léno.⁴⁷

Během roku se situace švédského krále prudce zhoršila, neboť Poláci povstali proti luteránským „psům“, přičemž získali spojence v Rakousku, Dánsku a Nizozemsku. Ukázalo se, že geniální básník Dante Alighieri měl pravdu, když napsal, že nelze věřit „v ten lživý přelud štěstí, jež nikdy nesplní, co přislíbí“.⁴⁸ Karel X. sice s významnou pomocí Braniborů v červenci 1656 ve vražedné bitvě u Varšavy triumfoval, ale polsko-litevskou unii si nepodrobil. Jak napsal polský spisovatel Henryk Sienkiewicz v románu *Potopa*: „...švédský lev pozřel více, než jsou jeho útroby s to.“⁴⁹ Aliance s Fridrichem Vilémem proto rázem získala na ceně, a Fridrich Vilém si za její prodloužení neváhal švédskému králi říci o uznání suverenity Pruského vévodství. Jakmile toho dosáhl, bez rozpaků přešel na druhou stranu. Olivský mír z roku 1660 mu poté přinesl menší územní zisk a definitivní potvrzení suverenity Pruského vévodství ze strany císaře, polského a nového

47) P. Englund: *Nepřemožitelný*, s. 250–272.

48) Dante Alighieri: *Božská komedie*, s. 131.

49) H. Sienkiewicz: *Potopa*, s. 5.

švédského krále. Ve Varšavě tak již nikdy nemuseli braniborští vyslanci při změně vlády v Královci pokleknout před polským monarchou. Během pětileté války Fridrich Vilém prokázal, že je zdatným vojevůdcem a zkušeným diplomatem. Jeho pravnuke – Fridrich II. o něm napsal, že „se dosud území získávalo pouze dědictvím nebo sňatkem. Velký kurfiřt rozšířil svou moc zbraněmi a jednáním“.⁵⁰

Dodejme, že k nejznámějším „českým“ obětem severní války patřil bratrský biskup, myslitel a filozof Jan Amos Komenský, který v roce 1655 vyjednáváním ubránil své bydliště, polské město Lešno před zničením švédskou soldateskou. O rok později však město zapálili polští vzbouřenci a Komenský v plamenech přišel o většinu majetku, knihovnu i rukopis česko-latinského slovníku, které považoval za své stěžejní dílo. Otřesený a zklamaný odešel do Nizozemska, rodiště manželky Fridricha Viléma.

V 70. letech 17. století Fridrich Vilém dále úspěšně manévroval na evropské diplomatické šachovnici. Nejříve stál na straně Nizozemska, poté uzavřel mír s Francií, ale zanedlouho přešel do císařského tábora. Švédové proto jako francouzští spojenci vpadli do Braniborska. Ke značnému překvapení celého kontinentu kurfiřtova vojska v neděli 28. července 1675 zvítězila v památné bitvě u Fehrbellinu nad neporazitelnou švédskou armádou, čímž založila slávu pruských zbraní. Dvorskí básníci proto srovnávali Fridricha Viléma, který si vydobyl přízvisko „Velký kurfiřt“, s antickým hrdinou Aeneem, který „po nivách vůkol tam mrtvolý hromadil, neboť zuřil jak bystrina dravá neb černý bouřlivý vichr“⁵¹.

Fridrich Vilém vytlačil Švédy z vlastního území a obsadil švédskou část Pomořanska, jež však později musel zase vrátit. Francouzi totiž na mírových jednáních zachránili Švédy a císař s tím souhlasil, neboť si nepřál, aby Braniboři rozšířili svá území u Baltu. Zkušený diplomat a přeběhlík mezi aliancemi Fridrich Vilém se kupodivu urazil a podle svědectví dvořanů do konce života zůstal zatrpklým a zádumčivým. Jeho pravnuke Fridrich II. při jeho hodnocení zamlčel kurfiřtovu choleričnost, despotičnost a jeho víru na čerty, duchy, Bílou paní a podporu různých šarlatánů provozující alchymii a černou magii, o to více zdůrazňoval jeho klady: „Široký obzor a hluboký úsudek z něj činily zkušeného státníka. Svou pracovitostí a lidumilstvím se

50) W. von Seidlitz (ed.): Friedrich, s. 9.

51) P. Vergilius Maro: Aeneis, s. 276.

stal dobrým knížetem. Nebezpečným svodům lásky nebyl přístupný, něžnou slabost projevoval pouze své manželce. Miloval víno a společnost, nikdy se ale neoddával prostopášnostem.⁵²

Manželka Velkého kurfiřta, hluboce věřící, svědomitá, praktická a pragmatická Luisa Jindřiška Nasavsko-Oranžská, byla pro manžela nejen milovanou družkou, ale taktéž politickou rádkyní a velmi schopnou hospodářkou. Osobně řídila chod svých statků, založila papírnu a zavedla pěstování brambor. Její vnuk Fridrich Vilém I. a pravnuke Fridrich II. po ní zdědili smysl pro čísla a správu hospodářství. Porodila šest dětí, a pokud mohla, doprovázela manžela na všech cestách, válečných taženích i lovech. Bohužel zemřela na tuberkulózu v nedožitých čtyřiceti letech.⁵³

Po jejím skonu Fridrich Vilém již v rodinném životě příliš štěstí nezažil. Po roce truchlení stanul před oltářem podruhé, tentokrát s Doroteou Holštýnsko-Glücksburskou. Jeho třem synům nebyla vlídnou matkou, naopak žárlivou macechou. Porodila čtyři prince a tři dcery, jež všemožně protěžovala. Po náhlé smrti následníka Karla Emila vznikly dokonce dohady, že ho kurfiřtka otráвила. Podezření ještě vzrostlo poté, co nečekaně onemocněl i nový dědic – Fridrich. Nakonec se uzdravil, ale o pár let později skonala po krátkém pobytu u berlínského dvora jeho žena, zdravím kypící Alžběta Henrietta Hesensko-Kasselská. Poměry v rodině tedy měly k idyle velmi daleko. Ostatně již Římané věděli, že nenávisť mezi blízkými příbuznými bývá obvykle nejprudší. Francouzská diplomacie otevřeně podporovala Doroteu a Ludvík XIV. se stal jedním ze svědků kurfiřtovy závěti z roku 1680, kterou Fridrich Vilém přiřknul mladším synům suverénní území, čímž porušil zásadu nedělitelnosti státního území.⁵⁴ Císařští diplomaté naopak podporovali následníka, jehož po celý život provázela nedůvěra k francouzské politice.

Situace v rodině Velkého kurfiřta se vyhrotila po podezřelém skonu prince Ludvíka roku 1687. Na plese u kurfiřtky se napil oranžády a zkolaboval. Tehdy se již panovníci říkalo „braniborská Agrippina“. Srovnávali ji tak s matkou císaře Nerona, kterému údajně proklestila cestu na trůn mnoha komploty a otrávením svého manžela. Z prvního kurfiřtova manželství zbyl jenom Fridrich, který se dlouho nerozmýšlel a uprchl do Kasselu. Uvidíme,

52) W. von Seidlitz (ed.): Friedrich, s. 11.

53) H. Lademacher (ed.): Oranien-Nassau, s. 97–124.

54) Ch. von Brühl: Anmut, s. 56–77.

že se nejednalo o poslední útěk korunního prince v braniborských dějinách. Po dlouhých jednáních následník svolil k návratu. O několik měsíců později, na jaře roku 1688 dosedl jako Fridrich III. na trůn a s císařovou podporou okamžitě zrušil otcovu závěť, takže jeho čtyři polobratři „ostrouhali“ a nezískali žádný podíl na vládě. A co se stalo s údajnou travičkou? Manžela přežila pouze o jeden rok, zemřela během lázeňského pobytu v Karlových Varech. Svým dětem zajistila alespoň schwedtské panství zahrnující tři města, tři zámky a třicet tři vesnic. Jeden z nich se o pár let později postaral o velký skandál, neboť se tajně oženil s „pouhou“ piemontskou šlechticnou, která byla ještě k tomu katoličkou. Jen pro zajímavost dodejme, že poté, co prožila další manželství s významným saským dvořanem, byla pohřbena v Bohosudově.

Za vlády Fridricha Viléma vstoupilo Braniborsko-Prusko do evropské politiky jako důležitý hráč. Jeho nová stálá státní armáda o třiceti tisících kvalitně vycvičených bojovníků mu zajistila pozornost hlavních hráčů. Kurfírtův vítězný zápas se stavovskou opozicí, vytvoření fungujícího daňového systému a značných finančních rezerv, provádění merkantilistické politiky a budování stále armády umožnily upevnění ústřední moci a připravily konsolidovanou a silnou zemi na převzetí dominantní role v protestantském severním Německu. Německý historik Heinz Schilling zdůraznil i specifickou duchovní a politickou mentalitu, která byla určující pro raně novověké následovníky Velkého kurfírta. Měl na mysli: „... stále sílící zájem o ekonomické a technické inovace a vůli podporovat je usídlováním zahraničních odborníků a velkorysou imigrační politikou.“⁵⁵

Dědeček

V 17. století se klíčové události soustředily do roků, končících na osmičky. V roce 1608 přišel císař Rudolf II. o více než polovinu říše, v roce 1618 začala a roku 1648 skončila třicetiletá válka, roku 1628 se na své první plavbě potopila švédská válečná loď Vasa, roku 1658 zemřel lord protektor Oliver Cromwell, roku 1668 skončila devoluční válka a o deset let později ukončili nizozemskou válku, obě rozpoutal francouzský „král Slunce“ Ludvík XIV.,

55) H. Schilling: Höfe, s. 370.

narozený roku 1638. Ani rok 1688 se nedal zahanbit. V Anglii proběhla Slavná revoluce, díky níž nizozemský místodržitel Vilém III. s manželkou Marií II. vystřídal na trůně svého tchána Jakuba II., posílil základy parlamentní monarchie a díky spojeným nizozemsko-anglickým silám se postavil do čela protifrancouzské koalice. Zasloužil se o to, že po mnoha letech bojů skončila politická nadvláda Francie v Evropě. I pro císaře se stal rok 1688 významným, jelikož jeho vojska vyrvala Bělehrad z rukou osmanských pohanů a zajistila podmínky pro skvělý mír. A v neposlední řadě uveďme události v Berlíně – v únoru dosedl na trůn Fridrich III. a v srpnu se mu narodil dědic – pozdější Fridrich Vilém I.

Nový pruský vévoda a braniborský kurfiřt Fridrich III. zdědil po navsasko-oranžské matce laskavost a subtilnost, naopak statnému a hřmotnému otci se v ničem nepodobal. Jeho malou křehkou postavu hyzdil hrb, který neodstranily ani opakované ortopedické kúry u nizozemských lékařů. Berličané mu proto přezdívali „křivý Fridrich“.⁵⁶ Svoji nerozhodnost a průměrného ducha maskoval striktním dodržováním ceremoniálu, pompou, nádhernými šaty pošítymi drahokamy a líčením bledých tváří. Jeden z dvořanů ho charakterizoval: „Jeho temperament byl ... poněkud oslaben..., neustálé rozčilování, které pocítoval od mládí, v něm vyvolaly jistou prázdnotu a neklid, které nedokázal rozptýlit.“⁵⁷

Již v deseti letech založil rytířský řád a organizoval řádové slavnosti. Rodinu například nechával k obědu svolávat dvaceti čtyřmi trumpetisty v doprovodu mnoha důstojníků palácové stráže v uniformách z bílého atlasu zdobených zlatými třapci. O armádu se naopak nestaral, stěží bychom u něj hledali velitelské vlohy. Otce sice doprovázel na několika taženích, jež mu však způsobila takové zdravotní potíže, že se sotva udržel na nohou. Jeho první manželka zemřela čtyři roky po svatbě, aniž porodila syna, proto se brzy oženil znovu, a to s Žofií Charlottou Brunšvicko-Lüneburskou, dcerou prvního hannoverského kurfiřta Ernsta Augusta a Žofie Falcké. Hannoversko soupeřilo s Braniborskem o mocenské prvenství v severoněmecké oblasti a v době sňatku se ještě nevědělo, kdo zvítězí. Brunšvičtí vévodové a hannoverští kurfiřti se pyšnili slavnou minulostí, jelikož jejich předci Welfové ovládali půlku

56) D. Wunderlich: *Vernetzte Karrieren*, s. 15.

57) C. L. F. von Pöllnitz: *Memoiren*, I./2, s. 107.

římsko-německé říše v době, kdy Hohenzollernové ještě byli pouhými hrabaty.⁵⁸

Tchyně Fridricha III. Žofie se narodila jako poslední dítě našeho „zimního“ krále Fridricha Falckého a Alžběty Stuartovny. Byla titulární českou princeznou a díky stuartovským předkům a protestantské víře se v roce 1701 stala dědičkou anglické a skotské koruny. Od možnosti stát se britskou královnou ji dělily pouhé dva měsíce. Byla velmi kultivovaná a vzdělaná, uměla šest jazyků, nicméně měla smůlu, že „žila v zemi, kde chléb byl černý, a konverzace šlechtičen se omezovala na počet jejich krav a prasat“, jak vtipně napsal Horowski.⁵⁹ Po Žofině smrti se britského dědictví ujal její syn Jiří I., zakladatel hannoverské dynastie, jež vládla impériu do roku 1901. V současnosti vedou britští genealogové přesný seznam všech Žofiných potomků majících nárok na britský trůn. Patří k nim i potomci Žofie Charlotty, manželky Fridricha III.

Budoucí první pruské královně Žofii Charlottě se dostalo kvalitní výchovy. Vynikala znamenitým intelektem, hovořila francouzsky, italsky, anglicky a latinsky. S nadšením obdivovala francouzskou kulturu, dopisovala si s mnohými učiteli, komponovala a hrála na klavír. Ve Versailles o ní po jistou dobu dokonce uvažovali jako o vhodné manželce pro jediného syna Ludvíka XIV., ale nakonec dali přednost bavorské katoličce. Poté, co se provdala do provinčního Berlína, Žofie Charlotta ze všech sil usilovala o jeho kulturní povznesení. Například zorganizovala uvedení italské opery, ale zřídit stálou operní scénu, jakou v říši měly pouze Hannover a Drážďany, se jí bohužel nepodařilo. Obklopovala se mnoha více či méně významnými umělci a učiteli. Hvězdou jejího dvora se oprávněně stal Gottfried Wilhelm Leibniz, jenž se vyznal ve filozofii, lékařství, matematice, historii, jazykovědě, právu, teologii, dále konstruoval různé stroje, ale nezapomínal ani na politiku a diplomacii, přičemž platil za hannoverského agenta. Svou mecenášku přirovnal ke slunci, v jehož svitu se třpytí diamant – její manžel. Ta mu jeho obdiv oplácela velkou úctou, i přes jeho měšťanský původ s ním jednala jako se sobě rovným, což v této době rozhodně nebylo samozřejmé. Elias v tomto kontextu uvedl: „Leibniz, jediný dvorní filozof Německa a zároveň velký Němec této doby, jehož jméno si získá renomé

58) B. Beuys: Sophie Charlotte; H. N. Rohloff (ed.): Grossbritannien.

59) L. Horowski: Das Europa, s. 136.

ve dvorské společnosti, mluví a píše především francouzsky nebo latinsky, německy jen málo.⁶⁰

Žofie Charlotta šokovala zkostnatělou berlínskou společnost i tím, že měla dva turecké sluhy. Dostala je od bratrů, kteří se zúčastnili tažení proti sultánovi, nechala je pokřtít a velmi si je oblíbila. Její vnuk Fridrich Veliký, který po ní zdědil inteligenci, aristokratické a stavovské sebevědomí i jasně modré oči, o jejím dvoře uvedl: „Byl to chrám, kde se střetl posvátný oheň vestálek, sídlo moudrosti a vzdělanosti. A v něm zářily ctnosti této princezny.“⁶¹

Fridrich III. předal řízení státu svému vychovateli, pilnému, spořivému, nepodplatitelnému a vzdělanému doktoru práv z vestfálské úřednické rodiny – Eberhardu von Danckelmannovi. Ten zaváděl merkantilistické reformy a nepřímé daně, podporoval systém dočasných nájmu, díky čemuž se mu podařilo zdvojnásobit státní příjmy. Během jeho působení došlo též k rozkvětu kultury a vzdělání. V Halle byla založena univerzita, v Berlíně akademie umění a akademie věd. Berlín se začal rozrůstat a hamburský rodák Andreas Schlüter ho krášlil barokními stavbami. Slibně rozvíjející se hospodářský rozvoj nicméně přervala účast v devítileté válce mezi Ludvíkem XIV. a koalicí evropských mocností. Vzrůstající finanční problémy způsobilo nejen válčení, ale též stoupající výdaje na reprezentaci, slavnosti a splácení obrovského státního dluhu.⁶²

Ctižádostivý Fridrich III. těžce nesl, že Hohenzollernové zaostávají za ostatními říšskými rody. Habsburkové se od nepaměti pyšnili císařskou a mnoha královskými korunami, šéf nasavského rodu a nizozemský místodržící se stal anglickým králem, Wettinové získali v roce 1697 polský královský titul, Wittelsbachové se v minulosti honosili císařskou korunou a od poloviny 17. století kurfiřtským titulem ve Falcku a v Bavorsku. Hannoverská linie Welfů získala v roce 1692 kurfiřtskou hodnost, a tedy i státoprávně rovnoprávné postavení s Hohenzollerny, navíc se jim rýsovala možnost povolání na anglický trůn. Fridricha navíc velmi uráželo, když například na mírovém jednání v Rijswijku řešili zástupci císaře, Anglie a Nizozemska otázku, zda mají braniborského kurfiřta považovat za rovnocenného a suverénního partnera. Kromě toho Fridrich obdivoval vzne-

60) N. Elias: O procesu, s. 74.

61) G. B. Volz (ed.): Die Werke, I., Sitten, Gebräuche und Industrie, s. 217.

62) S. Fischer-Fabian: Preussens Gloria, s. 18–20.

šenost, pompu a obdiv spojený s Ludvíkem XIV. Rozhodl se tedy povznést svůj rod získáním královského titulu.

Danckelmann se postavil proti panovníkovu plánu s odvoláním na nedostatek finančních prostředků. Namítal, že země si královský dvůr nemůže dovolit a že je lepší být velkým knížetem než malým králem. Na druhou stranu Danckelmannovi vytýkali protěžování příbuzných. Jeden z dvořanů uvedl v pamětech: „Byl však obviňován z panovačnosti a přílišné zaneprázdněnosti, aby zvýšil prestiž své rodiny. Měl skutečně šest bratrů, kterým dal místa ve státní radě a které následně postavil do čela různých zemských vlád. Sedm bratrů bylo obvykle označováno jako sedm planet a jejich vliv na braniborský stát byl přirovnáván k marnému působení planet na Zemi.“⁶³ Ministrův osud připomínal úděl kardinála Wolseyho, který nedokázal Jindřichovi VIII. zajistit rozvod. Danckelmann i Wolsey byli propuštěni, zatčeni, uvězněni, byl jim zabaven majetek a konfiskovány statky. Mohli si tedy hořce vzpomenout na Catullovy verše: „Zapomeň na svou touhu rozdávat lidem dobro; ať je to kdo chce, nečekej už na vděčnost!“⁶⁴

Postavení hlavního rádce zaujal po Danckelmannovi zkorumpovaný, chamtivý a zběsilý intrikán, vrchní komoří Johann Kasimír baron Kolbe von Wartenberg. Panovníkův vnuk ho charakterizoval slovy: „Aniž by měl zářivé vlastnosti, které okouzlují celý svět, ovládal dvorské umění, které spočívá v služnosti, lichocení, jedním slovem: patolízalství. Slepě plnil každý plán svého pána, přesvědčen, že se mu podaří zbohatnout, když se oddá službě vášním svého knížete.“⁶⁵ Baron Pöllnitz o něm uvedl: „Colbe byl tehdy ještě mladý, pohledný a urostlý. Jeho příjemná postava, slušnost a způsoby přitahovaly Fridrichovu pozornost.“⁶⁶

Vlastní názory nemusel Wartenberg potlačovat, neboť žádné neměl. Získal mnoho funkcí a vydělával okolo neuvěřitelných 150 000 tolarů ročně, tedy padesátkrát více než byl běžný plat ministra. Nadšený kurfírt si liboval, že po přísném, tvrdém a ostražitém mentorovi nastoupil taktní, poddajný baron. Navíc postavou statný, leč malý Wartenberg nepřevyšoval nevysokého monarchu. Ten si oblíbil i jeho manželku, zrzavou a zele-

63) C. L. F. von Pöllnitz: Memoiren, I./2, s. 227.

64) G. V. Catullus: Veršiky, s. 31.

65) G. B. Volz (ed.): Die Werke, I., Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Hauses Brandenburg, s. 100.

66) C. L. F. von Pöllnitz: Memoiren, I./2, s. 290.

nookou frivolní baronku Wartenberg. Pocházela z rodiny obchodníka s vínem, proto se musela potýkat s opovržením a přezíravostí nadutých urozených dvořanů. O to více se drala nahoru, hromadila majetek a vliv. Ovládala svého manžela, a tím i kurfiřta, a časem ji mnozí považovali za pravou vládařku Berlína. A ješitný panovník nevyvracel fámy, že je jeho milenkou. Nicméně ve skutečnosti by se toho neodvážil a zůstával věrný své manželce. Kurfiřtce by podobné hry pravděpodobně nevadily, nicméně nesnášela, že ministrova manželka měla větší politický vliv než ona. Proto se jí mstila tím, že baronku nepřijímala u svého dvora, barona nazývala „větroplachem“ či „dobytkem“.⁶⁷

Nová klika si v zahraniční politice vytyčila jako primární úkol vyhlášení království. Vzhledem k tomu, že případné povýšení Braniborska, tedy části římsko-německé říše by celé jednání s císařem neobyčejně zkomplikovalo, rozhodl se Fridrich dosáhnout povznesení suverénního Pruského vévodství. Kurfiřt se o tom vyjádřil: „Pokud bych královskou hodnost přijal pro své braniborské země, neplatil bych za suverénního, nýbrž za lenního krále.“⁶⁸ Současně se nevydal nebezpečnou cestu vyhlášení změny bez diplomatické přípravy a následné snahy o její uznání. Taková akce mohla skončit nezdarrem a obrovskou blamáží. Jelikož za prvního a nejvznešenějšího knížete v Evropě byl považován císař, rozhodl se Berlín vyjednat smlouvu o uznání s ním. Císaře Leopolda I. však plán vůbec nenadchl, nechápal totiž, proč by měl kacířský protestant nosit královskou korunu.⁶⁹

Zatímco pokračovala složitá jednání s vídeňským dvorem, provázená intrikami a zákulisními boji, soustředil se kurfiřt na získání přízně a podpory anglického krále a nizozemského místodržitele Viléma III. Roku 1700 k němu vyslal svého jediného syna Fridricha Viléma, jenž měl zjistit Vilémovo stanovisko k povýšení Pruska na království a k nárokům Hohenzollernů na oranžské dědictví. Mladého prince setkání se starým, nemocným, osamělým a unaveným monarchou zklamalo. Vilém III. zaujal k otázce povýšení velmi chladný, či dokonce odmítavý postoj. Předpokládal, že koruna pruský stát oslabí, na čemž námořní mocnosti neměly zájem. V otázce nástupnictví po bezdětném Vilémovi nenaznačily nizozemské

67) L. Horowski: *Das Europa*, s. 277

68) S. Fischer-Fabian: *Preussens Gloria*, s. 28.

69) C. L. F. von Pöllnitz: *Memoiren*, I./2, s. 317–319.

stavy nejmenší ochotu povolat za nového místodržitele braniborského kurfiřta.⁷⁰

Fridrich Vilém si ale rodnou zemi své babičky Luisy Jindřišky, Nizozemsko, zamiloval. Jeho obyvatelé byli jako on vesměs oddáni kalvínské víře, princ obdivoval jejich posádkové kostely se zvonkohrou, vojenské sirotčince, měšťanské domy u kanálů, čistotnost a moderní vojsko. Když v roce 1702 Vilém III. zemřel, rozpoutal se dědický konflikt, který pro Braniborsko skončil deziluzí. Anglii zdělila Vilémova švagrová Anna Stuartovna, Nizozemsko se obešlo bez místodržitele, Oranžské knížectví zabrala Francie, takže na kurfiřta zbyla část Geldernského vévodství, dvě porýnská hrabství a většina soukromého majetku, včetně několika paláců, klenotů, obrazů, nábytku a dalších cenností.⁷¹ Rozšíření území jeho vnuk hodnotil slovy: „Zisky Fridricha I. byly tak bezvýznamné, že si jich Evropa ani nevšimla.“⁷²

Ke zlomu ve vídeňských jednáních o uznání povýšení na království došlo v souvislosti s mezinárodní politikou. Na císařském dvoře totiž převládlo přesvědčení, že po vymření španělských Habsburků povede otázka dědictví k válečnému konfliktu, proto začali hledat spojení. Samozřejmě počítali s pomocí Braniborsko-Pruska, jelikož nemohli dovolit, aby jeho vojáci bojovali po boku francouzských nepřátel. Císařská státní konference tedy v listopadu 1700 jednomyslně doporučila obnovit defenzivní spojenectví a následně uznat povýšení Pruska na království. Kurfiřt se zavázal vyslat v případě války osm tisíc vojáků pro obranu římsko-německé říše, a pokud by došlo k vyhlášení říšské války Francii, mělo se jednat o poskytnutí dalších devíti tisíc vojáků. Dále přislíbil, že při nejbližší volbě římského krále bude hlasovat pro habsburského kandidáta. Za to se druhá strana zavázala uznat královský titul okamžitě po jeho vyhlášení.⁷³

Fridrichův sen došel naplnění v Královci v lednu 1701. Heroldi nejdříve na pěti královeckých náměstích provolali povýšení vévodství na království. O dva dny později byl založen Řád Černé orlice, nejvyšší vyznamenání nového státu. Jeho odznakem se stal osmicípý kříž, mezi jehož rameny

70) A. Plowdenová: Stuartovské princezny, s. 90–104; U. Niggemann: Herrschermemoria, s. 1–36.

71) W. Peters: Die Franche-Comté, s. 83–138; D. Schönpflug: Die Heiraten, s. 62–63, 167; K. Vetter: Oranien-Nassau, s. 97–124.

72) W. von Seidlitz (ed.): Friedrich, s. 10.

73) G. B. Volz (ed.): Die Werke, I., Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Hauses Brandenburg, s. 98–104.

se skvěly čtyři černé pruské orlice. Oranžovou barvu stuhy vybrali na památku Fridrichovy matky – oranžské princezny. V řákových stanovách se předepisovalo: „1) Počet rytířů by nikdy neměl přesáhnout třicet, ovšem bez započtení pokrevních knížat a rytířů z jiných panovnických rodů. 2) Rytíři by měli prokázat šestnáct předků a slíbit, že budou spravedliví a cudní, že budou chránit vědy a umění a pomáhat vdovám a sirotkům.“⁷⁴

A v úterý 18. ledna 1701 nadešel nejslavnostnější okamžik. V audienčním sále královeckého zámku se Fridrich sám korunoval a korunu vložil na hlavu i své manželce. Akt měl zdůraznit, že titul nezískal od žádné světské či duchovní moci. Po korunovaci proběhlo – poprvé a naposledy v pruských dějinách – v chrámu pomazání panovníka svatým olejem. Po kázání přijal Fridrich I. hold svých poddaných a zahájil kolosální barokní slavnost, jež měla všem zdůraznit, že první pruský král stojí nyní v říšské hierarchii hned za císařem.

První pruský monarcha Fridrich I. přenechal vládu Wartenbergovi, který zaujal de facto pozici prvního ministra, obdržel právo kontrasignace panovníkových výnosů a povýšil na hraběte. S ruinováním státní pokladny a udržením pozic mu pomáhali „přivandrovalci“, hrabě Sayn-Wittgenstein a hrabě Wartensleben. U dvora je nazývali „třemi porodními bolestmi“ pruského státu.

Do budování královského dvora se Fridrich I. pustil bez ohledu na omezené finanční možnosti s velkou vervou. Barokní doba žila reprezentací a panovník musel okázalostí dvora demonstrovat svou mimořádnou a jedinečnou pozici mezi Bohem a poddanými. Jeho vnuk o něm později napsal: „Zaměňoval marnivost za pravou velikost. Záleželo mu více na oslepující nádheře než na užitečnosti... Pro zisk královské koruny obětoval v různých válkách císaři a spojencům 30 000 poddaných... Jeho dvůr patřil k nejpompéznějším v Evropě, jeho vyslanci nebyli o nic méně okázalí než portugalské... miloval nádheru a přepych a jeho štedrost hraničila až s marnotratností... Berlínský dvůr se zkrátka opičil po Versailles.“⁷⁵

Dokládá to mimo jiné fakt, že se počet pruských dvořanů zvýšil na dvojnásobek, palác se hemžil hofmistry, komořimi, dvorními dámami, společnicemi, pázaty, podkoními, hudebníky, osobními kadeřníky, kočími, strážci,

74) C. L. F. von Pöllnitz: Memoiren, I./2, s. 322.

75) Fridrich Voltairovi, 6. 7. 1737, G. B. Volz (ed.): Die Werke, I., Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Hauses Brandenburg, s. 117.

služebníky i dvorními trpaslíky, jejichž livreje musely být zdobené zlatem. Král rozhazoval plnými hrstmi, pořádal plesy, operní a divadelní představení, hosté si nezřídka odváželi darem zlaté nádobí či brilantové tabatěrky.⁷⁶

Provinční a polovenkovský Berlín s dvaceti tisíci obyvateli musel také získat velkolepou rezidenci srovnatelnou s paláci císaře či francouzského krále. Svěvolný, tvrdohlavý, ale velmi nadaný architekt Andreas Schlüter se osvědčil již při stavbě Zbrojnice na ulici Unter den Linden. Inspiraci načerpal během pobytu v Itálii, oné pokladnici všech krás, takže kurfiřtský hrad přestavěl na Berlínský zámek ve stylu baroka. Podobně jako Louvre či Hofburg se nacházel uprostřed města.⁷⁷ Na konci druhé světové války Schlüterovu nádhernou stavbu bohužel těžce poškodily bomby a roku 1950 vyhodili její rozvaliny východoněmečtí komunisté do povětří. V 21. století vzniklo na jejím místě Humboldtovo fórum, přičemž část fasád byla obnovena do původní podoby, a zcela moderní interiéry slouží jako výstavní a muzejní prostory.

Během války o španělské dědictví se Prusko připojilo k protifrancouzské koalici jako rovnocenný a rovnoprávný partner. Jeho 13 000 vojáků zdařile a slavně operovalo v Porýní a severní Itálii.⁷⁸ Fridrich I. se o „kroky zbrojného lidu“⁷⁹, řečeno Homérovými slovy, příliš nestaral. Jeho veškerou pozornost pohlcovala neustálá reprezentace, která spolu s výdaji na vojsko spolykala většinu státních příjmů. Finanční problémy ještě prohloubila korupce, plýtvání a špatné hospodaření. Na pokrytí těchto nákladů se proto zaváděly nové daně, například za pití kávy, čaje, čokolády, za užívání silnic, nošení paruk, a dvůr se postupně stále více zadlužoval u bankéřů.

V důsledku morové epidemie a hladomoru se v roce 1710 plně projevila prohnílost hospodaření oblíbenců a finanční situace se stala tak neúnosnou, že již nikdo nebyl ochoten pruskému králi půjčit. Fridrich I. se musel poprvé v životě postavit tvrdé realitě. Ustavil tedy vyšetřovací komisi, která se navzdory různým překážkám dobrala k otřesným závěrům o korupci, vydírání a zpronevěrách. Do největších potíží se dostal zejména hrabě

76) B. Stollberg-Rilinger: *Höfische Öffentlichkeit*, s. 145–176.

77) G. B. Volz (ed.): *Die Werke, I., Sitten, Gebräuche und Industrie. Der Fortschritt des Menschengesistes in den Künsten und Wissenschaften. III. Sitten und Gebräuche unter dem Hause Hohenzollern*, s. 214.

78) A. Berney: *König*, s. 9–20.

79) Homéros: *Ilias*, s. 78.

2. Humboldtovo fórum v Berlíně (replika Berlínského zámku)

Sayn-Wittgenstein, neboť se zjistilo, že neváhal dokonce zdefraudovat fond pro vdovy a sirotky. Půl roku strávil ve vyšetřovací vazbě, ale po zaplacení směšné pokuty byl zbaven úřadu a stáhl se na své panství. O propuštění ze služby požádal také Wartenberg a odešel do „důchodu“, který mu král zpříjemnil přiznáním roční apanáže ve výši 23 000 tolarů. Pro představu uvedme, že roční plat ministra činil tehdy 3 000 tolarů. Z „trojhlavé saně“ zůstal v úřadě pouze Wartensleben. Pokud by byl také odvolán, musel by král předat správu armády svému bratranci, knížeti Leopoldu I. Anhaltsko-Dessavskému, jehož však nemohl vystát natolik, že si raději ponechal zkorumpovaného hraběte.⁸⁰

První pruská královna Žofie Charlotta nesnášela oficiality. Manžela opájejícího se barokní pompou nazývala „blázňem“ a v žádném případě ho nepovažovala za duševního titána. V sedmnácti letech porodila prvního syna, který ale po půl roce odešel k Pánu. Ve dvaceti letech přivedla na svět dalšího syna, pozdějšího Fridricha Viléma I., ale další těhotenství již nedopustila. V době vysoké dětské úmrtnosti se jednalo o velmi slabě zajištěné následnictví. Od řízení státu ji odstříhli manželovi oblíbenci, takže ve své rezidenci měla dostatek času věnovat se podpoře kultury a věd. Projevovala stejnou zálibu ve filozofii a hudbě jako její vnuk Fridrich II. Zemřela roku 1705 v třiceti sedmi letech na těžký zápal plic.⁸¹ Po celý život častovala okolí bonmoty, takže ani v okamžiku, kdy věděla o svém blízkém konci, si neodpustila podotknout, že její smrt alespoň poskytne panovníkovi příležitost předvést královskou pompu ve vši velkoleposti. A nemýlila se. Fridrich I. svůj žal ovšem nepředstíral, protože ji velmi miloval a nechal jí vystrojit nádherný pohřeb, při němž smuteční špalír tvořily tisíce lidí. Po třech letech vdovství se král potřetí oženil, tentokrát s nevýraznou Žofií Luisou Meklenbursko-Schwerinskou. V mládí ji nazývali „meklenburskou Venuší“, nicméně její vypjatá luteránská víra časem přerostla v duševní chorobu. Bohužel se manželovi nestala oporou na sklonku života, ani mu neporodila dalšího potomka.

Pětapadesátiletý Fridrich I. skonal v sobotu 25. února 1713. Významný pruský historik 19. století Leopold von Ranke uzavřel kapitolu svých dějin

80) G. B. Volz (ed.): Die Werke, I., Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Hauses Brandenburg, s. 118.

81) K. Feuerstein-Prasser: Liselotte, s. 108.

o tomto panovníkovi vzletnými slovy: „Stalo se něco velkého, něco většího teprve mělo přijít.“⁸²

Rodiče

Během pompézního pohřbu prvního pruského krále v roce 1713 se v prvních řadách berlínského dómu sešli jeho sedmadvacetiletá bezdětná vdova, čtyřadvacetiletý syn Fridrich Vilém I. s pětadvacetiletou chotí Žofií Dorotheou a dětmi, třiletou Vilemínou a dvouletým budoucím Fridrichem II. Dorazili i nebožtíkovi polobratři a polosestry s rodinami ze Schwedtu a další příbuzní a diplomatický sbor.

Podle nepsané tradice v hohenzollernské dynastii představoval každý následník pravý opak svého otce. Výjimkou nebyli ani Fridrich I. a jeho syn. Fridrich Vilém I. byl již jako malý chlapec divoký, neposedný a vznětlivý. Matka mu nebyla oporou, neboť určující léta po narození strávil u babičky a po návratu domů již nedokázal s rodiči navázat srdečný vztah. Královna dávala jasně najevo pohoršení a odpor kvůli tomu, že její syn nebyl zvědavý a kultivovaný intelektuál milující literaturu, operu a divadlo. Jeden z dvořanů popsal její marnou snahu syna kultivovat: „Často musel v jejich přítomnosti číst knihy, které měly formovat jeho mysl. Občas byl také nucen tančit balet a hrát v divadelních hrách. Bylo však zřejmé, že to vše dělá spíše z poslušnosti než z vlastního zájmu.“⁸³ Královně také vadilo, že se nenaučil francouzsky, naopak dával přednost „barbarské“ němčině. V důsledku její netaktní kritičnosti a neustálého srážení ji syn neměl rád, někteří životopisci psali dokonce o nenávisti vůči ní. Francouzský romanopisec Yann Kerlau se nepochybně nemýlil, když napsal: „V panteonu klamných představ zaujímá mateřský cit, ta domněle vrozená příchyllost počínající protržením naší tělesné schránky, jedno z předních míst.“⁸⁴

Soupeření dvorských klik se odrazilo i v organizaci jeho výuky a života. Matčina snaha vychovávat ho v západním, osvícenském duchu selhala, její velmi vážný syn se naopak přiklonil k přísnému dodržování zásad Kalvínova učení, přesnosti, šetrnosti, spartánství a odporu ke dluhům. Se svým

82) L. von Ranke: *Preussische Geschichte*, I., s. 401.

83) C. L. F. von Pöllnitz: *Memoiren*, I./2, s. 337.

84) Y. Kerlau: *Šachovnice*, s. 28.

dědečkem, Velkým kurfirtem, sdílel prchlivost, nadšení pro vojenské záležitosti a podsaditou tělesnou konstituci, která ze statnosti brzy přešla ve značnou otýlost. Obdivoval o pět let staršího švédského krále Karla XII., který v osmnácti letech porazil Dány, Sasy i Rusy. Stejně jako on například odmítal nosit paruku a raději trávil čas v kasárnách, na cvičišti nebo na lovu než ve studovně.

Při zkoušce, kterou princ skládal v devíti letech, zjistila komise totální „pedagogickou katastrofu“. Podle historika Horowského princ neuměl ani pořádně počítat. Nelze se však divit, protože vychovatelé a učitelé si k němu nenašli cestu, nechápali jeho povahu, neustále mu jen opakovali, že je líný a k ničemu, deptali ho psychicky a fyzicky trestali. Hluboce frustrovaný princ reagoval výbuchy zlosti, vzdorem a odporem k učení.⁸⁵ Vyděšení rodiče poté ustanovili nové vychovatele, kterým se podařilo převážně zacelit povážlivé mezery ve vzdělání, ale s princovou nekontrolovatelnou choleřícností již nic nezmohli.

V sedmnácti letech přišel Fridrich Vilém o matku, s níž ho ale nepojil skutečně milující vztah. Ona ho považovala za zklamání, on ji zase za přisnou a odtažitou matrónu. Její pompézní poslední rozloučení označil v dopise babičce Žofii za přemrštěné, protože mrtví přeci nemají nic z toho, že se na jejich pohřeb vydá obrovská suma.⁸⁶ A ruský spisovatel Maxim Gorkij měl pravdu, že: „... příbuzní se chovají k sobě navzájem hůř než cizí; vědí jeden o druhém daleko víc všelijakých špatností a směšností, daleko víc se pomlouvají a také se častěji hádají a perou“.⁸⁷

V jediné věci ale Fridrich Vilém zastával stejný postoj jako matka, a to v odporu ke dvorským ceremoniálům, které ho příšerně nudily. Po celý život si liboval v jakési měšťanské prostotě. K desátým narozeninám od rodičů obdržel panství Königs Wusterhausen, nacházející se necelých čtyřicet kilometrů od Berlínského zámku. Zde se mohl v praxi naučit hospodaření a řízení statku, věnovat se lovu a žít v klidu, stranou neřestného, rozhazovačného a pompézního dvora, kde se mezi lehkomyšlnými a flirtujícími dvořany necítil dobře. Malý, ponurý a nepohodlný zámek obklopený fádni braniborskou krajinou nebyl vhodný pro dvůr následníka trůnu. Jenže princ byl nadšený, když mohl spát na prostém vojenském lůžku v ložnici, jež byla

85) L. Horowski: *Das Europa*, s. 240.

86) B. Beuys: *Sophie Charlotte*, s. 378.

87) M. Gorkij: *Životopisná trilogie*, s. 245.

mnohem menší než pokoj v dnešních studentských kolejích. Jako šetrný hospodář odmítal veškerou pompu, proto ve svém milovaném záměčku nechtěl bohaté štuky ani hedvábné tapety. Trávil zde každoročně podzimní loveckou sezónu od konce srpna do začátku listopadu.⁸⁸ Královská rodina ho musela doprovázet. Nejstarší dcera Vilemína si ještě dlouho poté stěžovala na tamější prostou kuchyni a stolování venku.⁸⁹ Panovník se tu ale cítil skvěle, přes den vyřizoval spisy, střílel koroptve nebo jeleny a večer se bavil s oblíbenci na tzv. tabákovém kolegiu. Pro manželku a děti se tamější pobyty staly skutečnou noční můrou, a proto se nemohly dočkat, až se zas budou moci vrátit do berlínské rezidence.⁹⁰

Od svých čtrnáctých narozenin v roce 1702 se Fridrich Vilém podílel jako následník na jednáních ústředních úřadů, aby získával důležité zkušenosti. Jakmile dosáhl šestnácti let, diplomaté pro něj začali hledat vhodnou nevěstu. On sám si myslel na krásnou a velmi inteligentní Karolínu Braniborsko-Ansbašskou z vedlejší hohenzollernské linie, která vyrůstala jako sirotek u berlínského dvora. Jeho nadšení ze skutečnosti, že odmítla přestoupit ke katolictví a vzít si Habsburka, ale rázem opadlo, když se dozvěděl, že se v létě 1705 provdala za hannoverského dědice, pozdějšího britského krále Jiřího II.⁹¹ S tímto o pět let starším bratrancem strávil část mládí na hannoverském dvoře, kam ho rodiče poslali k babičce Žofii, oné dceři našeho „zimního“ krále a manželce hannoverského vladaře. Chlapci se nicméně nespřátelili, spíše mezi panovala nevraživost, Jiří menšího prince totiž často tloukl a všemožně šikanoval. Vzájemná antipatie se později projevila i v době, kdy oba řídili politiku svých zemí. K ponížení, že mu Jiří odlákal nevěstu, se přidalo další pokoření, neboť babička s rodiči mu vybrala za manželku Jiřího jedinou sestru, Žofii Doroteu Hannoverskou.

V roce 1713 se ujal vlády jako Fridrich Vilém I. Jeden z nejvlivnějších německých poválečných historiků Theodor Schieder podal jeho velmi trefnou charakteristiku: „Povahu Fridricha Viléma určovaly protiklady, jež spojovaly nespoutanou choleričnost, nevypočitatelnost, prchlivost, brutalitu... s rozumem, schopností plánovat, pílí, smyslem pro detail každodenních zále-

88) W. Neugebauer, F. Kleinhagenbrock (ed.): *Handbuch*, s. 1011.

89) A. Kolb (ed.): *Memoiren*, s. 120; Fridrich Vilemíně, 11. 8. 1735, F. Schumann (ed.): *Allernädigster Vater*, s. 146.

90) Ch. Pangels: *Friedrich*, s. 41.

91) A. Kolb (ed.): *Memoiren*, s. 54; L. Horowski: *Das Europa*, s. 598.

žitostí, ale také s pedanterií a tvrdošijností.⁹² Strohý, neotesaný a vojensky vystupující druhý pruský král působil ve srovnání s barokně aristokratickým, kultivovaným a distingovaným předchůdcem barbarsky. Přirovnávali ho ke zběsilé „ohnivé sopce zuřivosti, vznětlivosti a vášně“⁹³ a psychopatům, ale nelze zapomínat ani na jeho zbožnost, manželskou věrnost, málomluvnost a dobromyslnost. Král „dával příklad svými přísnými mravy a prostotou, jež by byly hodny původní římské republiky“, jak později napsal jeho syn.⁹⁴

S králem Slunce oslňujícím nejvyšší šlechtu u dvora neměl Fridrich Vilém I. mnoho společného. Nesnášel přepych a jeho šetrnost hraničila až se skrblictvím. Po nástupu na trůn okamžitě omezil počet dvořanů, takže ze stovky komoří zůstal dvanáct. Z mnoha set pokojů v Berlínském zámku využíval pouze pět a vystačil si se dvěma komorníky. Vlastní výdaje i aparáže dosavadních opor trůnu snížil na minimum. Rodinu krmil hrachem se slaninou nebo skopovými vnitřnostmi s bílým zelím, neboť věřil, že ušetří. Nejen vlastní manželka, ale i jiní současníci ho proto považovali za neobvyklého podivína a tajně ho nazývali Harpagonem. Neváhal propachtovat ani některé královské letohrádky. Většina okrasných zahrad se změnila ve vojenská cvičiště, místo růží a okrasných keřů se pěstovalo zelí a řepa.⁹⁵ Navíc byl ke zděšení dvořanů „králem všech“, takže se neváhal pouštět do rozhovorů s prostými lidmi, například o cenách potravin. Mnozí pozdější loajální prustí historici ho adorovali jako vzor spořivého, skromného a nenáročného Němce, vážícího si každého feniku. Jeho syn později napsal: „Za Fridricha I. byl Berlín Aténami severu, za Fridricha Viléma se stal jeho Spartou.“⁹⁶

Králova prostá uniforma, nic jiného totiž nenosil, neodpovídala dobové představě o panovnickém majestátu, v nehygienickém 18. století nenašla pochopení ani jeho fanatická čistotnost. Neměl čas zabývat se kulturou, hudbou či módou. Jeden dvorní malíř pro něj maloval siluety rolníků, služebníků a vojáků, jež král poté vybarvoval, což mu přinášelo úlevu od

92) T. Schieder: Friedrich, s. 20.

93) D. Wunderlich: Vernetzte Karrieren, s. 6.

94) W. von Seidlitz (ed.): Friedrich, s. 17.

95) C. L. F. von Pöllnitz: Memoiren, II., s. 10.

96) G. B. Volz (ed.): Die Werke, I., Sitten, Gebräuche und Industrie. Der Fortschritt des Menschengesistes in den Künsten und Wissenschaften. III. Sitten und Gebräuche unter dem Hause Hohenzollern, s. 217. Voltaire použil pro Berlín konce 40. let stejný přírám: „Ze Sparty se staly Athény.“ H. Balzer (ed.): Denkwürdigkeiten, s. 32.

psychického napětí a stresu. Rovněž se pouštěl do vlastních kompozicí a portrétů, jež bychom dnes označili za naivní umění. V současnosti je můžeme zhlédnout v zámku Königs Wusterhausen.⁹⁷

Královu každodenní efektivní péči o státní záležitosti, kterou bychom dnes nazvali workoholismem, střídaly projevy „egocentrické posedlosti s náhlou manickou, a přesto pravděpodobně patologickou vznětlivostí, hlubokou melancholií a útekem před světem“, jak napsal německý profesor Gerd Heinrich.⁹⁸ Podle názoru některých současných lékařů postihlo Fridricha Viléma I. metabolické onemocnění zvané porfyrie. Projevovalo se nezdravou a žilnatou pletí, vystouplými očima, nekontrolovatelnými výbuchy vzteku, nesmírnou otylostí, dnou, srdeční slabostí a vodnatelností. Na jeho zdravotním stavu samozřejmě negativně odrazilo i jeho obžerství a obliba tučných, těžce stravitelných jídel, stejně jako holdování pivu a tabáku i nedostatek pohybu.⁹⁹ O jeho životosprávě si dvořan Pöllnitz poznamenal: „Byl neúnavný, zejména v armádě a na cestách. Jedl s velkou chutí, ale ve výběru jídla nebyl nijak delikátní... Měl rád víno, ale téměř úplně se ho zdržel, protože jeho zdraví od něj vyžadovalo co nejpřísnější abstinenci. Spal málo a neklidně, proto často v noci vypracovával ty největší projekty, které následně realizoval.“¹⁰⁰

Absolutistická forma vlády za něj nedosáhla barokní velkoleposti, na druhou stranu však nepřinesla ani tíživé důsledky jako ve Francii za panování Ludvíka XIV. Skončila tak doba mocných oblíbenců, kteří se v éře Fridricha I. obohacovali na úkor státní pokladny ve velkém. Král neprotěžoval ani zasloužilé a schopné příbuzné. Jeho prabratranci a vychovatelé, Alexandru hraběti Dohnovi se nedostalo žádných zvláštních privilegií ani dotací. Bratranci a klíčového důstojníku pruské armády, knížeti Leopoldu Anhaltsko-Dessavskému, jenž doufal, že získá vysoké úřady, panovník oznámil, že ministrem financí a polním maršálem bude pruský král.¹⁰¹

97) J. Luh: *Der Große*, s. 116–117; K. R. Spillmann, K. Spillmann: *Friedrich*, s. 586; H. Schilling: *Höfe*, s. 408–409.

98) G. Heinrich: *Friedrich II.*, s. 5. Mezi jeho předky se vyskytovali duševně nemocní, například vévoda Vilém ml. Brunšvicko-Lüneburský (1535–1592) či vévoda Albrecht Fridrich Pruský (1553–1618). G. Armbrorst: *Genealogische*, s. 82.

99) G. de Bruyn: *Die Finckensteins*, s. 35.

100) C. L. F. von Pöllnitz: *Memoiren*, II., s. 568.

101) O. Krauske: *Friedrich Wilhelm I.*, s. 35.

Fridrich Vilém I. nastoupil na trůn v době, kdy se na konci války o španělské dědictví uzavíraly mírové smlouvy. Velká Británie se zmocnila strategického Gibraltaru a Menorcy, Francie uhájila většinu španělského dědictví pro vnuka svého krále a císař si upevnil postavení získáním strategicky důležitých území Jižního Nizozemí, Milánska, Neapolska a Sardinie. Prusko dosáhlo roku 1714 uznání královského titulu a získalo pouze část geldernského vévodství, tedy ve srovnání se zisky velmocí jen marginální úspěch.¹⁰²

Zatímco na západě válečné šílenství ustalo, Velká severní válka nerušeně pokračovala. Fridrich Vilém I. opatrně vyčkával, nakonec se připojil k vítězícímu Rusku a vyhlásil válku Švédsku. Několikrát se sešel s carem Petrem I. Velikým.¹⁰³ Prusové se podíleli na obsazení švédských Pomořan a roku 1720 dokázali obratným jednáním získat stockholmským mírem Štětín s ústím Odry.¹⁰⁴ Západní část zůstala kvůli obavě britsko-rakousko-saského bloku z přílišného posílení Pruska v rukou oslabeného Švédska. Klíčové postavení na severu Evropy zaujalo Rusko, které společně s Velkou Británií, Francií a Rakouskem tvořilo skupinu velmocí, a Prusko zůstalo mezi druhořadými mocnostmi. Po roce 1720 sledoval Fridrich Vilém I. spíše defenzivní politiku, neboť vedle cíle získání zbytku dědictví z roku 1609, tedy porýnských vévodství Jülichu a Bergu, se zaměřil na zachování klidných podmínek k budování armády a rozkvětu hospodářství.

Během válek na počátku 18. století pohltila pruská armáda většinu rozpočtu převážně agrárního hospodářství. Tato praxe pokračovala i v mírové době, kdy výdaje na vojsko představovaly dvě třetiny státního rozpočtu. Kvůli vydržování neúměrně vysokého počtu vojáků král reformoval správu královské domény, když tyto statky prohlásil za nedělitelné a nezczizitelné a většinu z nich dědičně propachtovat za pevnou cenu.

Hlavní finanční zdroj státní pokladny ale představovaly daně.¹⁰⁵ S cílem jejich zvýšení, zefektivnění a přesného vybírání prosadil Fridrich Vilém I. správní reformu. Jako ústřední správní orgán zřídil Generální vrchní fi-

102) P. Kodetová: Soumrak, s. 239–266; S. Smid: Der Spanische Erbfolgekrieg, s. 195–498, 502–505; C. L. F. von Pöllnitz: Memoiren, II., s. 22–29.

103) G. Berger (ed.): Memoiren, s. 24–27; M. Schippan: Zar, s. 536; R. K. Massie: Peter, s. 464, 508–510, 552; C. L. F. von Pöllnitz: Memoiren, II., s. 93–97. Následník trůnu poté prohlásil, že velmi drsný, hrubý a nevychovaný car měl velkého ducha. Fridrich Voltairovi, 13. 11. 1737, W. von Seidlitz (ed.): Friedrich, s. 385–386.

104) R. K. Massie: Peter, s. 638–639.

105) H. Rachel (ed.): Acta Borussica, II./1, s. 175–187.

nanční, válečné a dominikální direktorium se sídlem v Berlínském zámku. Direktorium se skládalo ze čtyř provinciálních departementů, řízených ministry. Později vznikly ještě departementy justiční a pro zahraniční záležitosti.¹⁰⁶ Všechny problémy se projednávaly v plénu. Král se jako prezident jednání neúčastnil osobně, a to nikoliv z pohodlnosti, nýbrž po zralé úvaze. Věděl, že častým osobním kontaktem s úředníky by se jeho autorita opotřebovala. Navíc by nemusel najít dostatek argumentů při jednání s úzce specializovanými odborníky.

V jednom ze svých nařízení strašil úředníky: „Bůh mi dal bystrý zrak, abych okamžitě poznal, zda se mým nařízením věnovala patřičná pozornost.“¹⁰⁷ Nescházel se pravidelně s ministry a úředníky, neradil se s nimi, ale dával přednost „vládě z kabinetu“. To znamenalo, že každý den sám procházel akta a pamětní spisy ministrů a radů, kteří je postupovali královi osobně kanceláři neboli kabinetu. Svá rozhodnutí diktoval tajemníkům nebo je sděloval prostřednictvím marginálních poznámek, jež kabinetní sekretáři upravovali do formy takzvaných kabinetních nařízení. Tento styl vládnutí praktikoval i jeho syn.

Správní reforma přispěla k omezení kompetenčních sporů, k centralizaci a zjednodušení správy. V královském nařízení se o požadavcích, kladených na úředníky uvádělo, že to musejí být ti nejšikovnější lidé, reformovaného či luteránského vyznání, věrní a poctiví, bystré hlavy, lidé, kteří rozumějí hospodářství a sami v něm pracovali, kteří mají dobré znalosti o obchodu, manufakturách a s tím souvisejících záležitostech. Vyžadovalo se od nich především praktické myšlení. Nesměli působit v provincii, v níž se narodili či kde měli příbuzné. Tím se částečně dařilo omezit protekci a jiné zlořády. Státní byrokracie se rekrutovala z řad šlechty a měšťanstva a získávala vzdělání na pruských univerzitách, které jako první v Evropě zřídily katedry státovědy. Na druhou stranu měl král ke vzdělaným lidem rezervovaný postoj. Například na zprávu jednoho z úředníků o výměně starosty jednoho malého města z důvodu, že nestudoval, panovník připsal, že pokud jeho úředníci považují nestudované za idioty, tak on je také jedním z nich.¹⁰⁸

106) H. Schilling: Höfe, s. 417–418; W. Stoltze: Zur Geschichte, s. 225–237.

107) Kabinetní nařízení ministrům Lesgewangovi a Bredowovi, 7. 7. 1734, G. von Schmoller, W. Stoltze (ed.): Acta Borussica, V./1, č. 416, s. 675.

108) Poznámka Fridricha Viléma I. k imediátní zprávě Generálního direktoria, 1. 9. 1735, G. von Schmoller, W. Stoltze (ed.): Acta Borussica, V./1, č. 340, s. 543.

Stejně jako jeho předchůdci věnoval král značnou pozornost vnitřní kolonizaci, neboť potřeboval co nejvíce daňových poplatníků a rekrutů. Díky náboženské snášenlivosti proto do Pruska proudili protestanté z celé Evropy, mnozí z nich do Východního Pruska, které bylo po zdrcující morové ráně vylidněno. Obnova této provincie se Fridrichu Vilémovi neobyčejně zdařila.¹⁰⁹

V hospodářské oblasti stát podporoval zakládání manufaktur, orientujících se na uspokojování potřeb armády. V této souvislosti jmenujme například manufakturu na výrobu pušek ve Špandavě či berlínskou textilkou. Dovoz zahraničního plátna byl zakázán, vlněné výrobky se vyvážely především na ruský trh. Modré berlínské plátno získalo na světových trzích dobrou pověst a pruské hlavní město se stalo centrem masové výroby uniforem. Manufaktury sice produkovaly značné množství zboží, ale ve srovnání s výrobny v jiných zemích zůstávaly malé a nevykonné.

Pruská města se nestala hospodářsky životaschopnými komunitami, navzdory pokusům o reformu zůstávala jen přísně organizovanými správními obvody s posádkami, v nichž důstojníci udávali tón ve všech ohledech a často šikanovali obyvatele. Rovněž byla provedena reforma cechů a vydána nová nařízení pro městskou správu.¹¹⁰ Navýšení manufakturní výroby, zvýšení daní a jejich efektivní vybírání, výrazný nárůst počtu obyvatel během dlouhého míru po roce 1714, stejně jako tvrdá úsporná opatření u dvora vedly k vyrovnanému rozpočtu a ukládání deseti procent příjmů do státního pokladu. Našetřené miliony zdědil Fridrich II., který je využil k dobytí Slezska a Kladska.

Skutečnou vášní Fridricha Viléma nebylo, jak konstatovala německá historička Feuerstein-Praßer, ani tak ženské pohlaví, jako spíše vše, co souviselo s armádou.¹¹¹ Po svém předchůdci zdědil téměř čtyřicet tisíc vojáků a již v roce nástupu na trůn k nim přidal dalších pět tisíc. Zrušil dosavadní zvyk, kdy velitelé pluku přebírali veškerou starost o své mužstvo, od verbování až po zajišťování výstroje a výzbroje. Pro výcvik zavedl jednotná pravidla, unifikoval výstroj i výzbroj, zvýšil zold, čímž odstranil organizovaný chaos.¹¹²

109) A. Kossert: Ostpreussen, s. 28–42; G. Turner: Friedrich, s. 105–110.

110) H. Rachel (ed.): Acta Borussica, II./1, s. 328–333.

111) K. Feuerstein-Praßer, Friedrich, s. 13.

112) K. R. Spillmann, K. Spillmann: Friedrich, s. 549–589; C. Jany: Die Kantonverfassung, s. 225–272.

Královým koníčkem se stala gardová jednotka, sestavená z vysokých vojáků, takže za vlády tohoto neobyčejného panovníka rozhodovala o osudu mnoha pruských mužů tělesná výška. Sám panovník měřil 165 centimetrů, jeho dlouhání museli mít minimálně 170 centimetrů.¹¹³ V honbě za velikány slídili pruští verbíři nejen ve vlastním království, ale i ve většině evropských zemí. Právě žně měli v Uhrách a Chorvatsku. Za dlouhány nelitoval panovník vydat jakoukoliv částku, za jednoho dvoumetrového vojína zaplatil dokonce plných pět tisíc tolarů. Mezi „nejdražší“ gardisty patřil 216 centimetrů vysoký Skot, za nějž vyslanec zaplatil 8 162 tolarů. V letech 1713–1735 se za verbování v zahraničí utratilo neskutečných dvanáct milionů tolarů.¹¹⁴

Královi obři požívali značných výhod, byli oblečeni do nejlepších modrých a červených látek, fasovali boty s nejtlustší podrážkou a 45 centimetrů vysokou pokrývku hlavy, aby vypadali ještě vyšší. Dostávali luxusní stravu, vyšší žold, domy s polnostmi, jejich ženy směly vést pivnice a vinárny. Stali se hýčkanou částí armády, nikdy se nemuseli účastnit skutečných vojenských tažení, pouze cvičili a pochodovali na přehlídkách a pro krále. Pokud se panovník necítil dobře, povolal je do svých komnat a kochal se pohledem na ně.¹¹⁵ Své dlouhány miloval. Možná ho fascinovala jejich výška, která je činila mimořádnými, nebo se mu líbili vysocí muži a jeho zájem měl homoerotickou povahu. Anebo byli jen živými hračkami nahrazujícími cínové vojáčky. Z vojenského hlediska byla tato jednotka ovšem zcela bezcenná. Dokázali sice rychleji naládovat pušku, ale byli málo pohybliví a odolní. Většina z nich trpěla hormonální poruchou, a proto často churavěla. Nositel Nobelovy ceny za literaturu Thomas Mann uvedl, že „pluk obrů, který stojí za vidění, je ale trochu hloupý“.¹¹⁶

Za králova nejbližšího důvěrníka všichni označovali vzdělaného, chytřejšího a vtipného generála Friedricha Wilhelma von Grumbkowa. Pocházel z pomoranské kalvinistické šlechty, účastnil se války o španělské dědictví, ale spíše než bojovníkem bychom ho nazvali dvoránem v uniformě. Pöllnitz o jeho vzestupu napsal, že se králi zalíbil kvůli „veselé povaze“ a že „byl skutečně schopen vypracovat ty nejlepší plány, ale jeho sklon k rozkoši

113) K. von Weber: Die Potsdamer Garde, s. 190–228.

114) H. Schilling: Höfe, s. 430–442.

115) C. L. F. von Pöllnitz: Memoiren, II., s. 29–30.

116) T. Mann: Friedrich, s. 37.

a vrozená lehkomyšlnost mu bránily v jejich uskutečnění. Jeho mysl byla stvořena spíše pro společnost než pro práci. Ať už se stal maršálem, nebo ne, válka v žádném případě nebyla jeho doménou – alespoň ti, kdo pod ním sloužili, ho neřadili mezi hrdiny. Přestože byl až přehnaně ctižádostivý a nesmírně pyšný sám na sebe, chtěl mít vše pod kontrolou a toužil vládnout nejen svým rovným, ale dokonce i samotnému králi¹¹⁷.

Rád hrál na violu da gamba a flétnu, mluvil dobře francouzsky, tančil, skvěle šermoval a jezdil na koni. Před králem úspěšně předstíral bezelstného bojovníka, čestného rytíře, zemitého pomoránského junkera. Tato šaráda mu vynesla pozici nejmocnějšího muže u berlínského dvora s tituly a funkcemi polního maršála, státního ministra a dědičného lovcího. Velká rozhodnutí činil král sám, ale pokud ho někdo dokázal ovlivnit, tak nenahraditelný Grumbkow. Královy děti Vilemína a Fridrich ho nenáviděli, v dopisech mu přezdívaly „La Rancune“, a to podle jedné z hlavních postav románu francouzského satirika Paula Scarrona *Le Roman comique*. Postava je výkvětem všech neřestí, mizantrop a ješitný, zlomyslný, hádavý a závistivý sobec.¹¹⁸ Saský vyslanec měl stejný názor a hlásil, že Grumbkow byl „utkáň ze zlomyslnosti, pomlouvačnosti, podlosti, prolhanosti a nestoudnosti“.¹¹⁹

Vliv oblíbenců u panovnických dvorů se dal výhodně zpeněžit. Také Grumbkow se zařadil mezi korupčníky a nechal se vydržovat vídeňským dvorem. Horowski skvěle vystihl postavení tehdejších favoritů: „...balancovali ve velké výšce na tenkém laně. Byli mocní a nenapadnutelní, dokud dokázali s panovníkem manipulovat. Museli mu plnit veškerá přání, kde to jen šlo, dávat vinu druhým, když to nešlo, a stále udržovat iluzi samovlády. Ale kdykoliv mohl přijít nový oblíbenec, metresa, vojevůdce, který mohl zaujmout jejich pozici. Jejich postavení nebylo pevné, protože ze všech koutů mu mohli našeptávat, že jeho favorit je pěkný parazit.“¹²⁰

Grumbkowovým zásadním odpůrcem se stal polní maršál a kníže Leopold I. Anhaltsko-Dessavský, králův příbuzný a panovník miniaturního státečku. Jeho obliba u prostých lidí stoupla po morganatickém sňatku s dcerou lékárníka, pro niž dosáhl u císaře uznání rovnorodosti. Za Fridricha

117) C. L. F. von Pöllnitz: Memoiren, II., s. 11–12.

118) G. B. Volz (ed.): Die Werke, I., s. 67 poznámka 1. Vdova po autorovi, Françoise d'Aubigné se jako markýza de Maintenon tajně provdala za Ludvíka XIV.

119) S. Fischer-Fabian: Preussens Gloria, s. 163.

120) L. Horowski: Das Europa, s. 558.

Viléma I. získal hrdý a statečný válečník výjimečné postavení v armádě, značnou měrou se zasloužil o výcvik pěších jednotek, například zavedl u pušek železný ládovač a stejný krok při všech úkonech.¹²¹

Zvláštní postavení na dvoře mělo tzv. tabákové kolegium. Za prvního pruského krále Fridricha I. se jednalo o důstojná sezení v královských rezidencích, svázaná etiketou, jež byla svolávána v přesvědčení, že užívání tabáku je dobré proti všemu zlému ve vzduchu. Za vlády jeho syna prodělalo tabákové kolegium zásadní změnu, a to k horšímu. Ženy byly z účasti vyloučeny a dvorská etiketa téměř zrušena, takže kupříkladu nikdo nemusel vstávat, když vstoupil král, každý směl říci, co chtěl. Monarcha se téměř

3. Městský zámek v Postupimi

121) K jeho životu srov. K. und K. Kriegs-Archiv (ed.): Oesterreichischer Erbfolge-Krieg, I., s. 577–578; O. Krauske: Friedrich Wilhelm I., s. 19–37; C. L. F. von Pöllnitz: Memoiren, II., s. 17–18.

každý večer scházel s maximálně dvanácti generály, plukovníky, úředníky, diplomaty a případnými mimořádnými hosty ve spartánsky zařízených místnostech, převážně v Berlínském zámku, Městském zámku v Postupimi nebo v zámečku v Königs Wusterhausenu.

Při kouření tabáku a pití piva se neprobíraly pouze politické záležitosti, morálka, výchova či náboženství, ale četly se noviny, žertovalo se o ženách a stále dokola se vyprávěly válečné historky. Kouřilo se z dlouhých holandských keramických fajfek a pilo se pšeničné pivo Duckstein. Pouze výjimečně se rozlévala pálenka nebo víno. V tabákovém kolegiu král miloval ztřeštěné žerty. K nejoblíbenějším patřila židle s napilovanými nohama či vpuštění cvičeného medvěda do sálu. Kdykoliv se jim podařilo opít cizího prince nebo diplomata do té míry, že bezvládně padl pod stůl, vyvolávalo to salvy smíchu.¹²²

Fridrich Vilém I. pocítoval odpor k vědám, o nichž se domníval, že by jeho poddané jen příliš zjemnily a udělaly z nich třasořitky. Svědčí o tom i případ prezidenta akademie věd, dvorského historiografa a profesora, barona Jakoba Paula von Gundlinga. V tabákovém kolegiu, kde ho pověřili předčítáním novin, brzy ztratil kvůli své ješitnosti a afektovanosti respekt. Přítomní si z něj začali tropit žerty, které postupně přerostly v sadistické kousky. Například ho shodili do páchnoucího příkopu kolem zámečku Königs Wusterhausen. Jindy zapomněli, že strouha v příkopu je zamrzlá, takže Gundling se na ledu „rozplácl“ jak dlouhý, tak široký, což je velice rozveselilo. Nebo mu nasadili paruku z kozlích chlupů a usadili do kočáru taženého osly, voly a velbloudy. Každý večer ho pak opíjeli. Jednou oblékli šimpanze do stejných šatů, jaké nosil baron, a opici vydávali za jeho syna. Neváhali mu zazdít vchod do domu či propašovat medvídky do postele. Fyzicky udlán a psychicky zlomen „opustil světlo světa“ v padesáti osmi letech. Jeho „přátelé“ se nezastavili ani před posvátností smrti a pohřbili ho v sudu od vína.¹²³

Fridrich Vilém I. se oženil s o rok starší sestřenicí Žofií Doroteou. Její vznešené a sebevědomé vystupování, které někdo pokládal za povýšené, snobské a naduté, jí vyneslo přezdívku „Olympia“, tedy příslušnice božských Olympanů. Na Hohenzollerny hleděla spatra, protože pocházela z jedné

122) Ch. M. Clark: Prusko, s. 173; W. Venohr: Der grosse König, s. 52; H. Bentzien: Unterm, s. 149; K. Feuerstein-Praßer, Friedrich, s. 88.

123) W. Venohr: Fridericus, s. 77.

z nejstarobylejších evropských dynastií. Welfové byli doloženi v 10. století jako italská Esteová, již v 11. století panovali v Bavorsku a platili za hlavní protivníky Hohenstaufů. Přestože pod svou vládou neudrželi Bavorsko, Sasko ani Falc, zůstali po dlouhá staletí pány v brunšvických zemích. Poté, co se její adorovaný a idealizovaný otec stal roku 1714 britským králem, zpychla Žofie Dorotea ještě více, neboť dosedl na trůn nejmocnější monarchie světa.¹²⁴ Neopomněla se často zmínit, že pruské království vzniklo roku 1701, zatímco angličtí panovníci si zdobili hlavu královskou korunou od 9. století. Svou pýchu a stavovskou nadřazenost přenesla i na své děti, zejména na Fridricha II.

Jako typická představitelka rokoka si libovala v přepychu, byla výmluvná, elegantní, módně oblečená, vtipná a mimořádně sarkastická. Někteří dvořané ji však považovali za povrchní, bez velkých intelektuálních zájmů a schopností, zahálčivou, nudnou kletvenici přikládající význam nedůležitým věcem, která předstírala, že miluje umění, ani se však nesnažila o něm něco dozvědět.

Královna Žofie Dorotea nepřipomínala krásnou Afroditu, ale spíše silnou Hérú. Její tvář byla ošklivě zjizvená neštovicemi a její mimořádně statná postava se záhy přeměnila v otylou. Princezna Vilemína zanechala velmi výstižný popis své matky: „Královna nikdy nebyla krásná; její rysy jsou výrazné, ale žádný z nich není krásný. Má světlou pleť, tmavě hnědé vlasy, její postava patřila k nejkrásnějším na světě. Její vznešené, majestátní držení těla vzbuzuje respekt u všech, kdo ji spatří... Má dobré, ... dobročinné srdce; váží si krásných umění a věd, aniž by se jimi zatěžovala. Každý člověk má své chyby a ani ona není od nich osvobozena. Projevuje se u ní veškerá pýcha a arogance hannoverského rodu. Její ctižádost je bezmezná, žárlivost bez míry, její povaha podezírává a pomstychtivá a nikdy neodpustí těm, kdo ji urazí.“¹²⁵ Zde můžeme odkázat na literární paralelu z díla Milana Kundery *Nesmrtelnost*: „Bylo ohromné štěstí, že války dělali až dosud jen muži. Kdyby je byly vedly ženy, byly by ve své krutosti tak důsledné, že by dnes na zeměkouli nezůstal jediný člověk.“¹²⁶

Žofie Dorotea vyrůstala s budoucím manželem u jejich společné babičky, hannoverské kurfiřtky Žofie. Ta jí byla milující a starostlivou náhradní

124) K. R. Spillmann, K. Spillmann: Friedrich, s. 560.

125) G. Berger (ed.): Memoiren, s. 9–10.

126) M. Kundera: Nesmrtelnost, s. 331.

matkou. Jako jediná z rodiny se navíc dokázala vcítit do pocitů a nálad svého cholerického a nezvladatelného vnuka Fridricha Viléma. Moudře vnučce radila, jak si počínat v prvním obzvláště obtížném období manželství. Do manželského svazku vstupoval její vnuk jako přísně věřící kalvinista „neposkrvněný“ a jeho nezkušenost v komunikaci s opačným pohlavím ho přiváděla k zuřivé žárlivosti. Dělal manželce scény, že flirtuje s fešnými muži, urážel se, trucoval a nebyl schopen vybudovat si harmonický vztah. Manželské povinnosti ale plnil s velkým nasazením, královskému páru se narodilo čtrnáct dětí. Na rozdíl od mnoha panovníků zůstal své „Fiekchen“ neboli Žofince věrný a nikdy si nepořídil milenkou.¹²⁷

Ctížádostivost a svéhlavost nutily Žofii Doroteu zasahovat do státních záležitostí, kterým ale nerozuměla, takže spíše intrikařila v oblasti dynastické politiky, než by přicházela s rozumnými politickými plány. Fridrich Vilém I. ale stejně o její nápady nestál, neboť se ženy měly starat o rození dětí a ve všem poslouchat muže.¹²⁸ Její zájem o divadlo, tanec, šperky a hudbu považoval za frivolsní a nesnášel jakýkoli náznak života nezávislého na jeho autoritě. Zvláště se mu nelíbil její zájem o hazard. Královna totiž pravidelně hrála o peníze nejoblíbenější a nejrozšířenější karetní hru zvanou farao. Pro případ, že by její manžel nečekaně vstoupil do jejích komnat a „načapal“ ji při zakázaném hazardu, nechávala na stole vedle peněz vždy několik kávových zrn. Jakmile král přišel, vmžiku schovala tolary a tvrdila, že si s kávovými zrny hrála jen pro potěšení.

Rodiče nikdy nebyli Fridrichovi II. vzorem harmonického vztahu. Despotický otec nedokázal vytvořit rodinnou pohodu, Žofie Dorotea ho proto nesnášela, přičemž ještě více jí vadila jeho spořivost. Ke konci života se údajně nesnášeli „jako mor“. Připomíná to Cicera, který o své nenáviděné manželce Fulvii prohlásil: „Ta hrozná ženská, ta harpyje, ten stymfalský pták, je celá žhavá po moci.“¹²⁹ Svou frustraci, že se musí usklonnovat, si královna Žofie Dorotea vylévala i na dětech. Projevovala jim lásku pouze tehdy, když dělaly přesně to, co chtěla. Kupříkladu nejstaršího syna podporovala v opozici vůči králi, což byl velmi rafinovaný způsob, jak si prosadit vlastní vůli. Pokud ale děti neposlechly ji, nýbrž

127) K. Feuerstein-Praßer: „Ich bleibe“, s. 19–20.

128) E. Zieburg: Kein Mitleid, s. 28.

129) A. Massie: Augustus, s. 45.

otce a panovníka, ochladla a chovala se vůči nim nepříjemně, bezcitně, či dokonce krutě.¹³⁰

Dětství

V neděli 24. ledna 1712 zavládla v Berlíně radostná atmosféra, protože v královské rodině se narodil syn. Jeho otec, tehdy korunní princ Fridrich Vilém, si vzal novorozeného synka do náručí, poodešel s ním ke krbu a ve světle plamenů si prohlížel maličký obličej. Unavená rodička Žofie Dorotea si ale nemohla odpočinout ani po manželově odchodu, protože se na vnuka přišel podívat král Fridrich I. Doslova zářil štěstím, neboť následnictví trůnu bylo konečně na dvě generace zajištěno.¹³¹ Maličkého následníka ihned jmenoval pruským a oranžským princem.

O týden později se konal křest, při němž princ obdržel jména Fridrich Vilém. Na hlavu mu nasadili malou korunu a přes plenky přehodili korunovační plášť ze stříbrného brokátu posetého diamanty, který přidržovalo šest hraběnek. Při křtu šťastný dědeček opět předvedl, že je mistrem vrcholně barokního dvorského ceremoniálu, luxusu a obřadnosti. Naštěstí netušil, že se jedná o jeho poslední velkolepou dvorskou slavnost, neboť další a poslední byl hned v příštím roce jeho pohřeb. Následující dva panovníci, syn Fridrich Vilém I. a vnuk Fridrich II., si již v podobných extravagancích nelibovali, naopak razantně snížili výdaje na reprezentaci i dvůr.¹³²

Mezi kmotry, zastoupenými vyslanci, patřili císař Karel VI., car Petr I., pozdější hannoverský kurfiřt, britský král a novorozencův strýc Jiří I., nizozemské generální stavy a bernský kanton. Všichni zaslali vlastnoruční blahopřejné dopisy, pouze nizozemské generální stavy se blýskly dvěma zlatými poháry a zlatou kazetou s poukázkou na doživotní rentu čtyř tisíc guldenů. Ironií osudu se dcery dvou nejvýznamnějších kmotrů, císařovna Marie Terezie a carevna Alžběta Petrovna, později staly kmotřencovými nejnebezpečnějšími protivnicemi.

Dobový časopis *Die Europäische Fama* uvedl, že po ukončení křtu v metropoli „po celou hodinu zvonily všechny zvony, třikrát po sobě byly

130) R. du Vinage: *Über Frauen*, s. 19.

131) J. Overhoff, V. de Senarclens (ed.): *An meinen Geist*, s. 12.

132) G. de Bruyn: *Die Finckensteins*, s. 28; J. Kunisch: *Friedrich*, 2008, s. 23.

z městských hradeb vystřeleny salvy a čtyřiaadvacet trubačů spolu se dvěma tympánisty rovněž splnilo svou úlohu – v královské kapli zazněla skvělá a honosná hudba. Přítomní provolávali slávu nově pokřtěnému princovi a následovaly velkolepé oslavy u dvora“.¹³³

Pozdější Fridrich II. ale nebyl prvorozeným synem. Žofie Dorotea rodila již počtvrté, ale dva princové zemřeli ještě v kojeneckém věku, zatímco princezna Vilemína se těšila skvělému zdraví. První princ skonal údajně na následky pomnutí z úleku, když král nechal střílet z děl v těsné blízkosti pokoje s novorozencem. Druhý měl podle představ Berlínčanů spatřit Boží tvář poté, co mu při křtu nasadili zlatou korunku na hlavu příliš těsně. Německý historik Wilhelm Bringmann to trefně komentoval: „Fridrich měl štěstí, neboť dva starší bratři zemřeli již jako kojenci... Proto třetírozený princ zůstal ušetřen materiálně zajištěného bytí tráveného ve frustrující nečinnosti privilegovaného královského syna odsouzeného ke služební roli.“¹³⁴

Mezi Fridrichovými předky dominovali členové německých knížecích dynastií. Tři z jeho čtyř prarodičů náleželi k brunšvickým a hannoverským Welfům, což způsobilo, že místo osmi praprarodičů měl kvůli sňatkům mezi příbuznými pouze šest, z nichž dva patřili k Welfům, po jednom k braniborskému, falckému, nasavsko-oranžskému a jeden k nižší francouzské šlechtě. Jeho rodiče byli bratřenci a sestřenice, stejně jako prarodiče z matčiny strany, nicméně Fridrich měl štěstí, že se nenarodil s žádnými duševními či tělesnými anomáliemi, takže ho nepostihl osud mnoha rodů, které doplatily na svatby blízkých příbuzných.¹³⁵

Ve Fridrichových žilách kolovala krev všech klíčových německých rodů, mimo jiné byl v 18. generaci potomek svého jmenovce, císaře Fridricha II. Štaufského a v 16. generaci císaře Ludvíka IV. Bavora. Současně měl v žilách krev téměř všech českých dynastií panujících do vymření Habsburků. Byl totiž v 15. generaci potomkem českého a polského krále Václava II., ve 13. generaci potomek Karla IV. Lucemburského, v 11. generaci potomek Jiřího z Poděbrad, stejně jako císaře Fridricha III. Habsburského, v 10. generaci Vladislava Jagellonského, v 9. generaci císaře Ferdinanda I.

133) K. E. Vehse: *Illustrierte*, s. 325.

134) W. Bringmann: *Friedrich*, s. 17.

135) H. Banniza von Bazan, R. Müller: *Deutsche*, s. 202; G. Armbrorst: *Genealogische*, s. 79–86.

Habsburského a byl dvojnásobným praprapravnukem „zimního“ krále Fridricha Falckého.

Z Fridrichových dalších katolických předků jmenujme nešťastnou skotskou panovnici Marii Stuartovnu, která byla považována za nejdokonalejší a nejvzdělanější kněžnu na evropských dvorech, a přesto skončila na popravišti. Její dvojnásobný potomek Fridrich II. po ní zdědil básnické nadání. S jejím synem Jakubem I., který spojil skotskou a anglickou korunu, sdílel Fridrich II. lásku k mužům. Jakubova dcera Alžběta Stuartovna (v 5. generaci předek Fridricha II.) vstoupila do dějin jako naše „zimní“ královna. Její neteř ji popsala slovy: „... královna je malá žena s dlouhými, hubenými pažemi, kulatými zády a zuby, které vyčnívaly z úst jako děla z pevnosti.“¹³⁶ Traduje se, že William Shakespeare napsal na počest její svatby hru *Bouře*. Díky této české královně se její potomek Fridrich ocitl i v nástupnické linii na britský trůn. Příbuzní z Hannovera však zaujímali v seznamu první místa, proto na maličkého prince čekala pouze pruská koruna.

Vojenské nadání zdědil Fridrich II. nepochybně od oranžských předků. Byl totiž čtyřnásobným potomkem Viléma Mlčenlivého, vůdce nizozemské revoluce s vynikajícími státnickými schopnostmi a mimořádným vojenským talentem. Fridrich byl dále potomek Vilémova syna, Fridricha Jindřicha Oranžského, jednoho z nejvýznamnějších a nejlepších vojevůdců první poloviny 17. století. Ten byl vnukem tvůrce moderní vojenské disciplíny a taktiky, hrdiny protestantů, zbožného vůdce francouzských hugenotů a oběti Bartolomějské noci – admirála hraběte Gasparda de Colignyho. Tato kumulace nadaných vojevůdců mezi předky pak pokračovala mimo jiné Fridrichovým pradědečkem, Fridrichem Vilémem Velkým kurfiřtem, který si na bojištích vedl také velmi zdatně.

Francouzská krev kolovala Fridrichovi v žilách díky tomu, že byl potomkem francouzského krále Ludvíka IX. Svatého a jeho potomků v bourbonské linii od 13. do 16. století. Nejbližší Francouzka v jeho rodokmenu byla současně nejproblémovějším předkem, neboť jeho praprababička Eleonore Desmier d'Olbreuse nepocházela z knížecího rodu, ale „pouze“ ze staré, méně významné francouzské šlechty. Vstoupila do služeb brunšvicko-lüneburského vévody, stala se jeho milenkou a posléze i manželkou.

136) A. Plowdenová: Stuartovské princezny, s. 68.

Přestože byla považována za „myší bobek v pepři“¹³⁷, dosáhla uznání jako rovnorodá kněžna a její dceru Žofii Doroteu Brunšvicko-Cellskou, dědičku obrovského soukromého majetku, si musel vzít její bratranec, hannoverský kurfiřt a britský král Jiří I. Manželství patřilo k nejméně šťastným v historii hannoverské dynastie a skončilo oboustrannou nevěrou. Jenže co bylo dovoleno mužům, bylo u žen zcela vyloučeno. Proto byl milenec Žofie Dorotey za záhadných okolností zavražděn, ona donucena k rozvodu a doživotně internována na nepřítisť pohodlném vodním hradu.

S jistou nadsázkou lze říci, že ve Fridrichovi se spojila německá spořivost a akurátnost s francouzským espretem a racionalitou, anglickou vytrvalostí, welfskou falešností a údajnou stuartovskou nemravností.

Malý Fridrich prospíval ke spokojenosti celého dvora, v půl roce měl již šest zubů, což jeho dědečka přimělo k poznámce: „I v tom můžeme vidět známku Božího předurčení. Bůh nám ho zachová ještě dlouho.“¹³⁸ Za vychovatelku mu vybrali velmi charakterní, mírnou a spravedlivou hugenotku Marthe de Roucoulle, kterou její svěřenec po celý život ctil jako bezmála druhou matku.¹³⁹ Princ vyrůstal ve dvojazyčném prostředí, neboť s vychovatelkou mluvil pouze francouzsky, s otcem a většinou dvořanů německy. Sám preferoval francouzštinu, ale není pravda, že by němčinu ovládal špatně a málo ji používal.¹⁴⁰ Fridricha vychovávali a vzdělávali společně s o dva roky starší nadanou, velmi temperamentní a bystrou sestrou Vilemínou. V porovnání s ní se učil pomalu, dlouho přemýšlel, než odpověděl, proto působil těžkopádně. Fridrich o Vilemíně později prozradil: „Vedla mě k pracovitosti. Ukázala mi, že každý člověk, každý princ a především ten, který je předurčen k vládě, si musí od malička zvykat na práci, že musí využít všech svých schopností a sil k získání vědomostí, a s jejich pomocí být schopen dobře vládnout.“¹⁴¹

Následník Fridrich uměl již v pěti letech číst a psát. Jeho nejstarší zachovaný dopis pochází z 27. června 1717. Napsal v něm otci: „Budu se snažit svého nejmilovanějšího papá ve všem uspokojit, protože dobře vím,

137) H. Bräuning-Oktavio (ed.): *Liselotte*, s. 7.

138) W. Hegemann: *Das Jugendbuch*, s. 9.

139) J. D. E. Preuss (ed.): *Œuvres*, XVI., s. 137–192.

140) G. Heinrich: *Friedrich II.*, s. 6; R. Koser, *Friedrich der Große als Kronprinz*, s. 4, 228; K. H. S. Rödenbeck (ed.): *Tagebuch*, I./1, s. 56.

141) W. Schüssler (ed.): *Friedrich*, s. 270.

že všechno mé štěstí na tomto světě závisí na jeho milosti, prokážu svou nejponíženější podřízenost všemi způsoby, budu mít to štěstí přivítat Vás ve Wusterhausenu, v každém okamžiku svého života zůstávám nejponíženějším synem a služebníkem svého nejmilovanějšího papá. Fridrich.“¹⁴² Dopis Fridricha Viléma I. potěšil, od následníka očekával, že bude poslušným synem, a zejména nadšeným vojákem. Proto mu pořizoval cínové vojáčky, miniatury děl a dalších zbraní. Neustále syna nabádal, aby si s nimi hrál a aby zkoušel pořadová cvičení za doprovodu vojenských hudebníků. Nikoho tedy nepřekvapilo, když Fridrich Vilém zřídil pro pětiletého následníka zvláštní dětskou jednotku s více než stovkou stejně starých chlapců a spokojeně sledoval, jak si Fridrich horlivě hraje na vojáky. Kromě toho ho začal už v raném věku brát na vojenské přehlídky a lovy.

Král jednal s Fridrichem jako s malým dospělým, například mu odmalíčka dával rady, jak by měl v budoucnu řídit království. Při jedné večeři například zdůraznil: „Měj vždy dobrou a velkou armádu, lepšího přítele nemůžeš nikdy nalézt, navíc se bez ní neudržíš. Naši sousedé si nepřejí nic jiného než se na nás houfem vrhnout, znám jejich úmysly a ty je také poznáš. Věř mi, nebuď ješitný, drž se při zemi, opírej se o dobré vojsko a peníze, na tom se zakládá vladařova sláva a jistota.“¹⁴³ Král byl navýsost dojat a spokojen, když našel Fridricha v den jeho sedmých narozenin stát v mušketýrské uniformě na stráži.¹⁴⁴

Navzdory etiketě a dobovým zvykllostem zůstal Fridrich až do svých sedmých narozenin v péči matky, což se projevilo jeho celoživotním nadšením pro umění a kulturu. Jeho otec ale považoval tyto zájmy za nežádoucí, či dokonce zbytečné a se stejnou nelibostí u syna sledoval jemné a vznešené vystupování. Také z tohoto důvodu ukončil v roce 1719 následovníkovo bezstarostné dětství, když ho svěřil dvěma vojenským vychovatelům, aby ho podřídili tvrdému dennímu režimu a vychovali z něj odolného vojáka, jinými slovy královu věrnou kopii. Pro jistotu vypracoval detailní instrukce, jak toho mají dosáhnout. Fridrich pravděpodobně v dospělosti zastával podobný názor jako postava z románu rakouského spisovatele Thomase Bernharda: „Existuje-li peklo, a peklo samozřejmě existuje, řekl, pak mé

142) Fridrich Fridrichu Vilémovi I., 27. června 1717, M. Hein (ed.): Briefe, I., s. 14.

143) E. Lavis: Die Jugend, s. 72.

144) K. E. Vehse: Preussens, s. 138.

dětství bylo tím peklem... Vyžaduje to nadlidské úsilí, aby se člověk dostal z té klece dětství.¹⁴⁵

Instrukce Fridricha Viléma I. k výchově následníka by u dnešních pedagogů bezpochyby vyvolaly zděšení. Podle nich začínal každodenní program sedmiletého chlapce budičkem v šest hodin, kdy musel „okamžitě hbitě“ vstát, pokleknout a pomodlit se. Potom se měl rychle obléci a umýt si obličej a ruce vodou. Během úpravy účesu se musel nasnídat, aby se mohl v půl sedmé s učiteli a služebnictvem společně pomodlit, zazpívat žalmy a předčítat z Bible. Od sedmi do půl jedenácté probíhalo vyučování. Potom si následník umyl ruce mýdlem, obličej pouze vodou, nechal si napudrovat účes, oblékl si sako a odebral se k otci, u něhož setrval do dvou hodin. Pak do pěti hodin pokračovalo vyučování. Poté měl volno a mohl si dělat, co chtěl, pokud „to neodporovalo božímu učení“. Král dále nakázal: „Doporučuje se jízda na koni a chůze, šerm, některé slušné hry, ale ne karetní nebo hazardní, ... ale jiné, jimiž by se prohloubil jeho důvtip... Princ se má ze všeho na světě nejvíce hnusit lenost, neboť je příčinou marnotratnosti a živorení a jednou z největších neřestí.“¹⁴⁶ Také byl přesvědčen, že spánek děti ohlupuje, takže jeho syn nesměl dlouho spát.

Král se řídil zásadou, důvěřuj, ale prověřuj. Proto vychovatelé nesměli prince nechat samotného ani v noci. Dětský pokoj připomínal zbrojnici, kupříkladu místo houpacího koně stálo vedle postele menší dělo. Obecně měla výchova posílit úctu k Bohu, respekt k rodičům, bylo zakázáno principi lichotit, vodit ho na opery či komedie a nechat ho číst francouzské romány. Princ musel samozřejmě předkládat otci přesné vyúčtování výdajů.

Princovým vrchním hofmistrem a současně hlavním vychovatelem byl jmenován zkušený válečný veterán, osmapadesátiletý generál Albrecht hrabě Finck von Finckenstein. Princezna Vilemína na něj vzpomínala jako na „velmi čestného muže, který byl všeobecně oceňován pro svou čestnost a zručnost ve válečném řemesle, ale jehož omezené intelektuální nadání ho činilo nevhodným pro ušlechtilou výchovu mladého prince. Patřil k těm, kteří se považují za intelektuály, chtějí si hrát na politiky a jedním slovem staví vzdušné zámky“.¹⁴⁷ Jeho synové se stali princovými partnery v různých hrách, jeden z nich později vykonával funkci ministra, další se stal generá-

145) T. Bernhard: Staří mistři, s. 56–57.

146) K. E. Vehse: Preussens, s. 133.

147) A. Kolb (ed.): Memoiren, s. 36; G. Berger (ed.): Memoiren, s. 27.

4. Pomník korunného prince Frídricha v Rheinsbergu

lem a jiný zase generálním pobočníkem a padl s mečem v ruce před očima svého kamaráda z dětství.

Místo druhého vychovatele obsadil zkušený válečník, šestatřicetiletý plukovník Christoph Wilhelm von Kalckstein. Pro tohoto důstojníka neměla Vilemína ve svých pamětech jediné slovo chvály: „...mistr intrik, studoval u jezuitů a z jejich lekcí měl velký prospěch. Hraje si na boha-bojného, ba dokonce zbožného muže, neustále se prezentuje jako čestný člověk a obalamutil už spoustu lidí, kteří ho za něj měli. Má konformní, lichotivé vystupování, ale pod tímto krásným zevnějškem skrývá tu nejčernější duši.“¹⁴⁸ S tím ovšem nekoresponduje fakt, že Fridrich II. na něj vzpomínal s uznáním, jako král ho vyznamenal nejvyšším řádem a pověřil ho poručnictvím dětí po zemřelém bratru.¹⁴⁹

Naštěstí pro prince najali na soukromou výuku několik rozumných pedagogů, převážně z francouzských hugenotských rodin. Hlavním učitelem se stal třiatřicetiletý duchaplný a sečtělý voják Jacques Egide Duhan de Jandun, kterého si král nevyhlédl pro jeho intelektuální schopnosti, nýbrž pro jeho odvahu při obléhání Stralsundu. Ještě po mnoha letech se Fridrich podíval otcovu poněkud bizarnímu nápadu a komentoval jej slovy, že to byl „vzácný případ, kdy si člověk vybere preceptora v zákopu“.¹⁵⁰

V instrukci pro vzdělávání svého následníka Fridrich Vilém I. popsal též Duhanovy předměty: „Od sedmi do devíti se s ním má učit dějepis, ... pak pracovat s mapami a vysvětlovat mu sílu a slabost, velikost, bohatství a chudobu všech evropských říší. Od tří do čtyř hodin ho má učit morálce, od čtyř do pěti hodin s ním má ... psát dopisy německy a dohlížet na to, aby získal dobrý styl.“¹⁵¹ Kromě uvedených předmětů se učil též náboženství, matematice, vojenské nauce, národohospodářství, právu, rétorice, bral hodiny klavíru a skladby, dále byl zasvěcován do tajů malířského a kreslířského umění. Jako vyučovací jazyk byly povoleny pouze němčina a francouzština, výuku latiny panovník striktně zakázal.

148) G. Berger (ed.): *Memoiren*, s. 27.

149) M. Hein (ed.): *Briefe*, II., s. 33. V jednom z dopisů princ otce informoval o „své jednotce“ a jejích důstojnících. Fridrich Fridrichu Vilémovi I., 25. 7. 1721, Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem (dále jen: GStA PK), BPH Rep. 47 König Friedrich der Grosse, č. 77.

150) J. Overhoff, V. de Senarclens (ed.): *An meinen Geist*, s. 13.

151) Instrukce Fridricha Viléma I., 3. 9. 1721, F. Schumann (ed.): *Allergnädigster Vater*, s. 23–24.

Duhan se výchovy zhostil ke svěřencově, nikoliv však panovníkově spokojenosti. Monarcha nařídil vyučovat v dějepise především historii Hohenzollernů a přísně zapověděl zabývat se antikou. Duhanovi se ale podařilo toto nařízení obejít studiem francouzského výchovného románu *Příběhy Telemacha, syna Odysseova*, jenž byl napsán pro vnuka Ludvíka XIV. a který Fridrich Vilém I. četl v dětství. Pro výuku historie období po roce 1570 se používalo sedmnáctidílné bohaté ilustrované a německy psané historické dílo *Theatrum Europaeum*, nabitě obrovským množstvím informací. Hutná příručka nicméně malého žáka neznechutila, protože učitel dokázal vybrat vhodné úryvky a výuku oživit.

Od sedmi do třinácti let se Fridrich musel podřídit ubíjejícímu dennímu rozvrhu, věnovat se nezáživnému modlení a nevzpěčovat se otcovu životnímu stylu. Krále vídal zřídka, ten trávil většinu času execírováním, na inspekčních cestách či na lovu. Subtilní Fridrich zvládal náročný režim jen s vypětím všech sil a býval často nemocný. Během výuky získal velký přehled o armádě a vojenských dějinách, ale vzhledem k otcem předepsanému předimenzovanému výcvikovému a výukovému programu neplnil úkoly rychle a s nadšením.¹⁵² Fridrich Vilém se začal obávat, že ze změkčilého mladíka, který neprojevoval zálibu v akurátnosti a čistotnosti a jehož držení těla vůbec neodpovídalo vojenskému ideálu, se nestane skvělý nástupce.

Podle tradice berlínského dvora byl následník ve třinácti letech jmenován gardovým hejtmanem, o rok později majorem a v den svých šestnáctých narozenin povýšil na podplukovníka pěchoty. Otec po něm neustále vyžadoval důkazy odolnosti, otužilosti a statečnosti, které ale rozumní lidé na dvoře považovali za nesmyslné, nepřiměřené, či dokonce škodlivé a nezdравé. Král například udělal Fridrichovi strašlivou scénu, že si za mrazivého počasí dovolil na lov obléci rukavice. Jindy mu vybral neklidného koně, jenž mladíka samozřejmě shodil. Nepěkně si natloukl, a přestože si pohmoždil ruku, musel se druhého dne zúčastnit vojenského výcviku.¹⁵³ Fridrich později o svém dětství vyprávěl: „Podle králova rozkazu jsem nesměl číst. Knihy jsem musel schovávat a dávat si pozor, aby mne nikdo nepřistihl. Když můj vychovatel, maršál Finck a můj komoří spali, přelezl jsem přes sluhovu postel a potichu se odplížil do pokoje ke kamnům, kde hořela noční lampa.

152) J. Overhoff, V. de Senarclens (ed.): *An meinen Geist*, s. 14.

153) Princ musel psát zprávy o stavu své jednotky i během nemoci. Fridrich Fridrichu Vilémovi I., 15. 9. 1726, GStA PK, BPH Rep. 47 König Friedrich der Grosse, č. 304.

U ní jsem přečetl mnoho knih... Král si nepřál, abych se zabýval knihami, ale i tak jsem jich prostudoval více než všichni benediktini dohromady. Také jsem nesměl tancovat, a přesto jsem tak činil, ano, miloval jsem tanec.¹⁵⁴

Doba studií Fridrichovi skončila v pátek 11. dubna 1727 jeho konfirmací, tedy obřadem přiznání se ke svému křtu přijatému v dětském věku, a po úspěšné slavnostní veřejné zkoušce. Princův oblíbený učitel a důvěrník Duhan nebyl propuštěn z dvorských služeb, zůstal v princově suitě.¹⁵⁵ Plnoletým byl Fridrich prohlášen v den svých osmnáctých narozenin, v pondělí 24. ledna 1729. Nyní se měl následník věnovat především vojenské službě, pod vedením zasloužilého veterána, šedesátiletého majora Johanna Wilhelma Senninga studovat „válečnou vědu“, zabývat se politickou situací v Evropě a genealogickými studiemi, aby se seznámil s příbuzenskými vztahy mezi knížecími domy.

Rovněž se musel častěji účastnit otcových aktivit, a to včetně večerních sezení tabákového kolegia, kde byl nucen kouřit dýmku a pít pivo z korbele. To se mu mimořádně protivilo, takže v šestnácti letech složil na téma této „ohavnosti“ jednu ze svých prvních básní. Ve volném překladu zněla: „Tabáku jsem se vyhýbal, / jinak bych se ... udusil, / tam [na tabákovém kolegiu] člověk děsnou nudu cítí, / protože jen o batalionech se mluví. / Mně, jenž jsem povahy mírumilovné, / toto téma na mysl ani nepřijde.“¹⁵⁶ Podobně nesnášel hony na divokou zvěř, takže využil každé příležitosti, aby se mohl schovat v lese a číst si nebo hrát na flétnu. Jakmile otec opustil rezidenci a následník ho nemusel doprovázet, okamžitě se převlékl z hrubé uniformy, již říkal umrlčí šat, do pohodlného hedvábného obleku či županu ze zlatého brokátu, aby si mohl užívat klidu a pohodlí, diskutovat s Duhanem o francouzských filozofech, číst oblíbené francouzské dobrodružné romány, hrát šachy či na flétnu nebo tančit.¹⁵⁷ Tento náročný dvojitý život však nezůstal bez následků. Princ byl vyčerpaný, často churavěl a velmi vyhubl.

Fridrichova puberta se nesla v duchu frustrace a sklíčenosti z nesouhlasu s otcovými přemrštěnými požadavky, jeho neustálým peskováním, trestáním a ponižováním. Doslova otřes proto zažil princ v roce 1728, kdy krále doprovázel na návštěvě saského kurfiřta a polského panovníka

154) W. Schüssler (ed.): Friedrich, s. 100.

155) Fridrich Duhanovi, 20. 6. 1727, O. Bardong (ed.): Friedrich, č. 2, s. 15.

156) G. de Bruyn: Die Finckensteins, s. 35.

157) S. P. von Preussen, F. W. P. von Preussen: Die Liebe, s. 21–22.

Augusta Silného. Drážďany se tehdy oprávněně považovaly za nejkrásnější a nejgalantnější německé město.¹⁵⁸ Mladý princ se konečně ocitl ve vysněném světě. V dopise sestře označil Augusta za duchaplného, zdvořilého a ohleduplného hostitele.¹⁵⁹ Poprvé v životě navštívil operu a neskrýval své nadšení. Opery a plesy střídala divadelní představení, neustále se tančilo, diskutovalo, filozofovalo a hrála hudba. Jednoho večera pruští hosté zažili šokující představení s nahou dívkou představující nymfu. Sotva ji pruderní pruský král spatřil, zakryl synovi oči kloboukem a vyhnal ho z místnosti.¹⁶⁰ Ale i přesto se princ během pobytu poprvé zamiloval. Jeho první láskou měla být dvacetiletá hraběnka Anna Karolina Orzelska.¹⁶¹

Vedle obhroublého otce působil kultivovaný Fridrich u saského dvora velmi elegantně. O to více na něj zapůsobil návrat do Berlína jako ledová sprcha. Vilemína o tom napsala: „... upadl do hluboké deprese... znatelně zhubl, častěji se u něj objevovaly záchvaty slabosti, které vyvolávaly obavy, že by mohl mít souchotiny.“¹⁶² Vystrašený král napsal svému bratranci: „Můj velmi nemocný nejstarší syn chřadne. Dokážete si představit, jak se cítím. Počkám do pondělí, pokud se to ani potom nezlepší, svolám konzilium všech lékařů. Nevím, co by mu prospělo, je jako stín, ale nekašle. Svěrmě se tedy Bohu, jemuž se musíme všichni podřídit... Ale děj se vůle Boží, vše, co činí, je správné, dal, tak může vzít, i navrátit. Jeho vůle děj se na nebesích i na zemi.“¹⁶³ Později se mu svěřil: „Můj syn se ztrácí jako stín, nic nejí a obávám se, že nedojde-li záhy k obratu, tak zemře.“¹⁶⁴ A o pár dní nato ho ulehčeně informoval: „Mému nejstaršímu synovi se daří lépe, koná svou povinnost, ale není to ono, neboť nemůže pořádně jíst a je tak hubený, že je skoro průhledný.“¹⁶⁵

158) C. L. F. von Pöllnitz: Memoiren, II., s. 255–259.

159) Fridrich Vilemíně, 26. 1. 1728, G. B. Volz (ed.): Friedrich, I., č. 1, s. 63–65.

160) A. Kolb (ed.): Memoiren, s. 80.

161) C. L. F. von Pöllnitz: Memoiren, II., s. 261–262. Podle dvorských klepů prý hraběnka porodila dítě, které mělo vyrůstat v rodině jednoho soudce ve Frankfurtu nad Odrou. H. Grasshoff: Das wahre Gesicht, s. 106.

162) A. Kolb (ed.): Memoiren, s. 86.

163) Fridrich Vilém I. Leopoldovi I. Anhaltsko-Dessavskému, 25. 4. 1728, W. von Seidlitz (ed.): Friedrich, s. 340.

164) Fridrich Vilém I. Leopoldovi I. Anhaltsko-Dessavskému, 8. 5. 1728, F. Benninghoven u. a.: Friedrich, s. 22.

165) Fridrich Vilém I. Leopoldovi I. Anhaltsko-Dessavskému, 12. 5. 1728, W. von Seidlitz (ed.): Friedrich, s. 340.

Příčiny Fridrichova stavu lze hledat v psychické oblasti. Poté, co v Sasku poznal jiný svět, dostavilo se období vzpoury. Uvědomil si, že jeho otec působí jako nemotorný křupan a barbarský poddůstojník. Navíc zjistil, že v Evropě nebudí Pruské království velký respekt a velmoci na něj neberou ohled. Ze všech těchto důvodů otcem opovrhoval a skoncoval s poslušností. Ironické poznámky, hádky a nedorozumění nyní nebraly konce.

II. Dědic

*„Hle, synové jsou dědictvím od Hospodina, / mzdou od něho plod lůna. /
Čím jsou šípy v ruce bohatýra, / tím jsou synové zplození v mládí. / Blaze muži, /
který jimi naplnil svůj toulec!“¹⁶⁶*

Hledá se nevěsta

Po celou dobu vlády sledoval Fridrich Vilém I. utkvělý zahraničněpolitický cíl, získat porýnská vévodství Jülich a Berg. Mírovou cestou toho mohl dosáhnout spoluprací s klíčovými velmocemi. Vzhledem k tomu, že císař Karel VI. se spojil se Španělskem a Fridrichu Vilémovi I. nehodlal pomáhat, využila situace britská vláda hledající spojence na kontinentě a navrhla projekt dvojího prusko-britského sňatku. Obě děti prince z Walesu Jiřího, od roku 1727 krále Jiřího II., Fridrich Ludvík a Amálie měly najít životní partnery v pruských královských sourozencích Vilemíně a Fridrichovi. Zpočátku vzbudil návrh u pruského monarchy nadšení. Jednání hodlal ale vést jako čistě rodinnou záležitost, zatímco britská strana očekávala, že na dynastického spojení naváže politické spojenectví.

Plán ze všech sil podporovala pruská královna Žofie Dorotea, teta zmíněné britské princezny a prince. O její motivaci výstižně napsal Kunisch: „Zřejmě doufala, že když své děti spojí s welfskými příbuznými, získá zpět trochu lesku a radosti ze života, které jí na berlínském dvoře tolik chyběly.“¹⁶⁷ Často konzultovala s britským a francouzským vyslancem, a zašla dokonce tak daleko, že jim radila, jak postupovat proti rakouské klice, která pochopitelně hodlala britsko-pruské sblížení zhatit. Tím se královna dostávala na velice nebezpečnou půdu intrikování a konspirace proti vlastnímu muži.¹⁶⁸

Karel VI. se rozhodl britsko-pruské sblížování zmařit a v roce 1726 tím pověřil zbožného protestanta, pedantického a nadutého polního maršála Friedricha Heinricha hraběte von Seckendorffa.¹⁶⁹ Věděl, že pruský král

166) Bible, Žalmy, 127, Nestaví-li dům Hospodin, s. 569.

167) J. Kunisch: Friedrich, 2012, s. 29.

168) C. L. F. von Pöllnitz: Memoiren, II., s. 193–199, 205–206, 210–211, 226–229.

169) E. Lavis: Die Jugend, s. 87.

přivítá jeho nového vyslance s nadšením, neboť se s ním osobně znal z války na začátku století. A nemýlil se. Hrabě se stal každodenním hostem u dvora, sdílel všechny královny záliby, „chlapácky“ se překonával v množství zkonsumovaného jídla a alkoholu, dokázal zasvěceně mluvit o armádě i náboženství, pravidelně se účastnil sezení tabákového kolegia a obstarával králi vysoké vojáky. Jeden z pruských dvořanů ho charakterizoval: „Předstíral německou poctivost, kterou neznal, a pod klamnou slupkou zbožnosti se řídil všemi zásadami Machiavelliho. Hrubé mravy spojoval s nešpinavějším sobectvím. Lži se pro něj staly tak obvyklé, že zcela ztratil pojem o užitečnosti pravdy.“¹⁷⁰

Císařův vyslanec dokázal pruského krále mistrovsky vystrašit představou, co by se dělo, kdyby jeho nezdárný syn odjel do Hannovera. Při všeobecné povědomosti o sporech mezi pruským panovníkem a jeho synem učinil svatojakubský dvůr totiž taktickou chybu, když oznámil, že Amálie obdrží věnem sto tisíc liber¹⁷¹ a její manžel bude moci být místodržitelem Hannovera. Fridrich by poté pochopitelně sídlil mimo Prusko a unikl by otcovu dozoru. Seckendorff také barvitě pomlouval britský dvůr, vyprávěl historky o marnotratném a záletném Fridrichu Ludvíkovi, který se měl stát královým zetěm. Připomínal též problémy, které hannoverské úřady činily pruským verbířům.¹⁷²

Seckendorffova strategie slavila úspěch, neboť se mu podařilo zhatit jednání o dvojím sňatku a v říjnu 1726 sjednat prusko-rakouskou alianci. Karel VI. zaručil spojenci nárok na Berg, zatímco Jülichu se Fridrich Vilém I. vzdal. Prusko se vrátilo k tradiční procísařské politice, uznalo Pragmatickou sankci garantující nedělitelnost rakouského soustátí a ženské nástupnictví. Oba státy si přislíbily vzájemnou vojenskou podporu v případě války. O tehdejší smýšlení Vídně svědčí úryvek z jednoho z dopisů Evžena Savojského: „Pruských jednotek jsem si vždy vážil, v celém světě si vydobýly respekt.“¹⁷³

V roce 1727 zemřel britský král Jiří I., tchán pruského krále. Nového vladaře, malého, hluchého a neslýchaně lakomého Jiřího II. Horowski vý-

170) C. L. F. von Pöllnitz: *Memoiren*, II., s. 237.

171) Přibližně 450 000 říšských tolarů, tedy osmnáctkrát více, než později obdržela věnem manželka Fridricha II., Alžběta Kristýna.

172) H. Droysen: *Graf*, s. 475–506; L. Horowski: *Das Europa*, s. 602–604.

173) Evžen Savojský, 1726, H. Kretschmayr (ed.): *Briefe*, s. 52.

stižně charakterizoval: „... kompetentní politik, jehož chápání evropských souvislostí bylo často lepší než jeho ministrů; zachoval ve válečných situacích klid a choval se velmi rozumně, ... Jiřího perfektní mozek si ukládal například nejen všechny detaily o uniformách, ale také veškeré rodinné vztahy evropské vysoké šlechty... tato rodinná spojení činila podle jeho současníků asi polovinu jeho konverzačních témat... Kvůli své obsesivní důkladnosti nesnášel zpoždění, a proto na každou schůzku dorazil o deset minut dříve.“¹⁷⁴

Jiří II. byl pruskému bratranci a švagrovi Fridrichu Vilémovi I. vždy trnem v oku. Antipatie mezi nimi se datovala z doby jejich dětství, kdy společně pobývali u hannoverské babičky Žofie. Dvořané vzpomínali, že se často prali. Jakmile Jiří II. zdědil korunu, spálil otcovu závěť, podle níž měla pruská královna dostat milionové dědictví. Rozzuřený Fridrich Vilém I. vyzval švagra na souboj, k němuž však nikdy nedošlo. A projekt dvojího sňatku byl pochopitelně odložen ad acta.¹⁷⁵

Někteří historici považují za pravděpodobné, že ve snaze zabránit dalšímu britsko-pruskému spříznění přišla rakouská diplomacie s návrhem sňatku arcivévodkyně Marie Terezie s následníkem Fridrichem. Projekt měl vzejít od prince Evžena Savojského, který si představoval, že pruského „výrostka“ by rakouská manželka „objímala tak pevně, že by mu nezůstal žádný manévrovací prostor“.¹⁷⁶ A hrabě Seckendorff ho měl pruskému králi nadnést mezi léty 1726 a 1730 během hodování v tabákovém kolegiu. O údajném plánovaném sňatku Fridricha s Marií Terezií a o princově přestupu ke katolickému náboženství se poprvé zmínil ve svých pamětech švýcarský lékař a hannoverský dvorní lékař Johann Georg Zimmermann, který v roce 1786 léčil i Fridricha II. Dokonce tvrdil, že s nápadem přišel pruský následník, vnutil ho rakouskému vyslanci a plánoval uprchnout do Vídně. Je velmi pravděpodobné, že lékař v honbě za čtivými paměťmi důmyslně smíchal fikci o plánování manželství s realitou princova útěku. Žádné oficiální dokumenty na toto téma se nedochovaly. V korespondenci vyslance a prince Evžena se psalo o „svatební záležitosti“, ta se ale týkala dvojího britsko-pruského sňatku. Ztotožňujeme se s názorem německého

174) L. Horowski: *Das Europa*, s. 613–617.

175) E. Rieger: *Elisabeth*, s. 21.

176) K. Günzel: *Der König*, s. 8.

historika Jürgena Luha, že záměr provdat Marii Terezii za Fridricha ve skutečnosti neexistoval.¹⁷⁷

Pravidelný pobyt panovnické rodiny v malém provinčním záměčku v Königs Wusterhausenu se roku 1728 mimořádně nevydařil. Princezna Vilémína onemocněla neštovicemi a krále postihl záchvat dny, takže se mohl pohybovat pouze v kolečkovém křesle. V úděsné náladě házel u oběda po dětech talíře, bil je berlí a obzvláště ho „vytáčela“ následníková neposlušnost. Korunní princ si tehdy postěžoval jednomu z mladých důstojníků: „Král má neustále špatnou náladu, na každého si stěžuje, nikdo mu není vhod, dobrý Bože, jak ho někdo může upokojit? Je proti mně strašně zaujatý, neexistuje možnost smíření... Přesto hraji na flétnu, čtu a mám rád své přátele víc než sebe.“¹⁷⁸ Fridrich se také pokusil odjet na delší dobu od dvora, proto požádal, aby mohl podobně jako synové většiny knížat podniknout vzdělávací cestu, aby se seznámil s poměry v jiných zemích. Monarcha jeho žádost okamžitě zamítl, protože syna nechtěl spustit z očí ani na chvíli. Když se královna ještě jednou pokusila zavést řeč na dvojí sňatek s britskými příbuznými, Fridrich Vilém I. se rozběsnil, všem nadával a syna označil za šelmu. Křičel, že ho přece neožení s náročnou princeznu ze zhyčkaného dvora, která by uměla leda rozsévat zlomyslnosti a snovat intriky.¹⁷⁹

Fridrich se naučil čelit otcově záchvatům potutelnou ironičností a předstíráním, že se mu podřídil. Například v jedné zprávě z berlínského dvora se píše o princově loučení s otcem na sezení tabákového kolegia, které bylo nepochybně dobře sehranou komedií: „V tom začal korunní princ hulákat, že chce králi políbit ruku jako první. Ostatní vzkřikli, že je to tak správně. Král se rozesmál, když viděl, v jakém rozpoložení je korunní princ, a natáhl ruku přes stůl... korunní princ políbil postupně obě, přísahal, že ho miluje z celého srdce, a přiměl krále, aby se sklonil a mohl ho obejmout. Všichni křičeli: ‚Ať žije korunní princ!‘ To korunního prince ještě více rozrušilo, vstal, obešel stůl, vroucně krále objal, poklekl na koleno a v této poloze zůstal dlouho a neustále ke králi promlouval.“¹⁸⁰

Jindy Fridrich napsal otcí dopis, ve kterém ironicky komentoval jejich vzájemný vztah: „Dlouho jsem svého milého papá nenavštívil. Jednak mě

177) J. Luh: Eine geplante Heirat.

178) Fridrich Borckemu, 3. 9. 1728, W. von Seidlitz (ed.): Friedrich, s. 340.

179) E. Lavis: Die Jugend, s. 100.

180) Suhm Augustovi II., 21. 10. 1728, F. Schumann (ed.): Allergnädigster Vater, s. 31.

5. Zámek Königs Wusterhausen

od toho zrazovali, jednak jsem se domníval, že mě čeká horší přijetí než obvykle, a také jsem měl strach, abych svého milovaného papá neomrzela novou prosbou. Proto raději sahám po peru. Prosím tedy svého milovaného papá, aby byl ke mně milostivý, a mohu ho po dlouhém rozmyšlení ujistit, že mé svědomí ani v nejmenším neukazuje, že bych si mohl něco vyčítat. Pokud jsem svého milovaného otce přes své vědomí a vůli v něčem zklamal, prosím poníženě o odpuštění a doufám, že se můj milovaný otec zbaví strašné nenávisti.“¹⁸¹ Fridrich Vilém I. mu na to odpověděl: „Je svéhlavý a zlomyslný a svého otce nemá rád. Neboť kdyby ho měl opravdu rád, dělal by, co si přeje. A to nejen když vedle něj stojí, ale také, když to nemůže vidět. Mimochodem ví, že zženštilost a změkčilost nestrpím. Neumí jezdit na koni

181) Fridrich Fridrichu Vilémovi I., 10. 9. 1728, W. von Seidlitz (ed.): Friedrich, s. 340–341.

ani střílet, nekouří, nepořádně se obléká a češe se jako šašek. A to vše jsem tisíckrát kritizoval, leč marně. Z hrdosti a pýchy nehovoří s nikým, kdo není od dvora, není populární, ani přívětivý a dělá grimasy jako blázen.“¹⁸² V této době si král dokonce pohrával s myšlenkou zbavit prvorozence následnictví a přenést je na mladšího syna, povolného a nekonfliktního Augusta Viléma. Dokonce o tom Fridricha informoval, ale narazil na zásadní odpor. Fridrich prohlásil, že se svých práv zřekne, leda když ho monarcha veřejně prohlásí za nemanželského syna. Moc dobře věděl, že otec by takovým způsobem nikdy vlastní manželství neznesvětil a neponížil královnu.¹⁸³

V roce 1729 se Žofie Dorotea znovu všemožně snažila přesvědčit manžela, že by projekt dvojího sňatku byl pro Prusko výhodný. Jejím intrikám neunikly ani vlastní děti. Chtěla co nejdříve realizovat alespoň Vilemíninu svatbu a po synovi žádala, aby se čestným slovem zavázal, že se neožení s nikým jiným než s Amálií. Princ jí v největší tajnosti vyhověl a do Londýna odeslal písemný slib.

Jenže vztahy mezi britským a pruským dvorem se nevyvíjely podle královských představ, spíše přesně naopak. V létě 1729 dal Jiří II. v Hannoveru uvěznit několik pruských verbířů. Nedůležitý spor hrozil přerůst ve válečné střetnutí. Fridrich Vilém I. začal říčet zbraněmi, k hranicím s Hannoverskem vyslal vojenské jednotky, ale skutečné válce se vyhnul. Verbíři i jednotky se vrátili domů, a jak bylo zvykem, ponížený Fridrich Vilém I. si vylil zlost na rodině. Vilemínu a Fridricha potrestal domácím vězením, dokonce se nesměli stýkat ani s matkou. Údajně je i omezoval v jídle, takže Vilemína vzpomínala, že si zkazila žaludek kávou a třešněmi. Také ji strašil, že si bude muset vzít o 24 let staršího, chudého, ovdovělého a bezvýznamného sasko-weissenfelského vévodu.¹⁸⁴ Pruská královna ho označila za „ošuntělou nulu“ a Vilemína ho považovala za nepříjemného, malého, strašně tlustého, brutálního zpustlíka.¹⁸⁵

Král také vyměnil následníkův doprovod, propustil Finckensteina a Kalcksteina. Nahradil je novými „dohlážiteli“, plukovníkem Rochowem

182) Fridrich Vilém I. Fridrichu, 11. 9. 1728, O. Bardong (ed.): Friedrich, č. 4a, s. 18.

183) Ch. Pangels: Friedrich, s. 46; A. von Arneth: Prinz, s. 335.

184) A. Kolb (ed.): Memoiren, s. 120. Jednalo se o sasko-weissenfelského vévodu Jana Adolfa II. z vedlejší větve albertinské linie Wettinů. Později se oženil se sasko-gothajskou princeznou, tetou britského krále Jiřího III. Srov. C. L. F. von Pöllnitz: Memoiren, II., s. 266, 277–278.

185) K. Feuerstein-Praßer, Friedrich, s. 30–31.

a poručíkem baronem von Keyserlingkem, jenž se nesměl od prince vzdálit ani na minutu. Jeden z dvorských hodnostářů o nich napsal: Rochow „... byl muž dobrých mravů a všude byl znám jako čestný člověk. Byl úzkostlivě zdvořilý, vyjadřoval se záhadně a vždy působil nejistě – jako by si nikdy nebyl jistý tím, co říká nebo dělá. [Keyserlingk] naopak byl živější a neklidnější než kterýkoli Gaskoněc.“¹⁸⁶ Opatření se ale minulo účinkem, neboť princ a baron našli v sobě vzájemné sympatie a spřátelili se. Fridrich patřil mezi neobyčejně příjemné společníky a u barona vyvolávalo hrubé zacházení krále s následníkem pocit, že nebohého prince musí ochraňovat. Dospělý Keyserlingk si svěřence získal nejen svou empatií, ale též inteligencí, elegancí, dobromyslností i láskou k vínu, lovu a tanci.

Ještě větší královou „personální“ chybou při výměně suity korunního prince se ukázalo být jmenování vzdělaného a zcestovalého poručíka Hanse Hermanna von Katteho novým pážetem. Katte studoval v Halle, Královci a Leidenu, zajímal se o matematiku, umění a filozofii. S následníkem, který byl o osm let mladší, ho pojila záliba ve čtení, hře na flétnu, literární tvorbě a brilantních diskuzích. Fridrich se s Kattem spřátelil a učinil z něj svého nejbližšího důvěrníka.¹⁸⁷

Jiří II. ale Prusko potřeboval jako spojence pro případnou ochranu Hannoverska před Francií, proto na jaře 1730 navrhl okamžitou svatbu svého syna s Vilemínou a oznámení o Fridrichově zasnoubení s britskou princeznou. Pruský král tentokrát britského vyslance přijal v neobyčejně dobré náladě a naznačil, že sňatkům nestojí nic v cestě. Britští diplomaté ale požadovali, aby král propustil Grumbkova jako hlavního odpůrce těchto sňatků. Vyděšení Grumbkow a Seckendorff nemínili dopustit, aby přišli o přízeň pruského krále, a navíc upadli do císařovy nemilosti. Zmobilizovali proto všechny síly, aby britsko-pruskému projektu zabránili.¹⁸⁸ Jeden z dvořanů popsal, jak Seckendorff mluvil před králem o britské princezně: „Ta, která byla zvyklá na královskou okázalost, by ji zavedla i na jeho dvoře; vyžadovala by velkou úctu, a přesto by jí vše připadalo mnohem horší než to, co viděla v Londýně.“¹⁸⁹ Dále informoval krále, že Fridrich tajně napsal

186) C. L. F. von Pöllnitz: *Memoiren*, II., s. 279–280.

187) R. Koser, *Friedrich der Große als Kronprinz*, s. 26, 232.

188) L. Horowski: *Das Europa*, s. 525–530.

189) C. L. F. von Pöllnitz: *Memoiren*, II., s. 267.

britské královně, že se ožení pouze s její dcerou.¹⁹⁰ Pak ještě Seckendorff s Grumbkowem podplatili pruského vyslance u svatojakubského dvora, aby hlásil, že princ z Walesu vede nemravný život s herečkami a baletkami, že se nakazil pohlavní chorobou a příliš holduje alkoholu. Dále uvedl, že Londýn plánuje, že po realizaci sňatků bude s Pruskem jednat jako se svou provincií.

Dne 4. května 1730 britský vyslanec oficiálně požádal o Vilemíninu ruku a nabídl uzavření sňatku mezi Amálií a Fridrichem. Král poděkoval a vyžádal si čas na poradu s ministry. Osm dní zvažoval všechna pro a proti, nakonec nabídku odmítl. Fridrich Vilém I. tedy neznal spojenců s Vídní, dokonce mu obětoval i skvělé partie svých dětí. Evžen Savojský to s uspokojením komentoval: „Nakolik [pruského] krále znám, vím, že je posedlý snahou jednat jako čestný muž. Jelikož jako pravý vlastenec vidí nebezpečí, v němž se nalézá německá říše, a dobře chápe užitek, který plyne jeho domu z přátelství s císařem, nebude přes jeho vrtkavost těžké udržet ho v současném příznivém rozpoložení.“¹⁹¹

Následník se musel smířit s tím, že se nestane zetěm bohatého a mocného britského krále a neunikne do Hannovera. Na otcovu neutuchající strohost reagoval stále drzejším a nafoukanějším chováním. Zesměšňoval krále v trefných a uštěpačných poznámkách, hlavně jeho šetrnost a „zejména bizarní formy společenského vystupování“, jak napsal německý historik Kunisch.¹⁹² Ani přípravě na vládu a vojenské službě nevěnoval příliš svědomitou pozornost. Půjčoval si tajně peníze, neboť do sedmnácti let nedostával na vlastní potřebu nic, a později jen nedostatečnou sumu. Tolary utrácel za francouzskou módu, ale především za knihy do soukromé knihovny, která v roce 1730 čítala již tři a půl tisíce svazků. Když se král dozvěděl o jeho dlužích, vydal zákaz půjček nezletilým, korunnímu princovi a členům panovnické rodiny.¹⁹³

Setkání s nezdrárným a opovážlivým synem vyvolávala u Fridricha Viléma I. stále častěji návaly zlosti a v takových okamžicích nebylo radno vyskytovat se v jeho blízkosti. O jedné takové scéně napsal Fridrich sestře: „Jsem mimořádně zoufalý! Konečně se stalo to, čeho jsem se vždycky obával. Král úplně zapomněl, že jsem jeho syn, a zachází se mnou jako s nejponí-

190) Záznam Mitchella z července 1757, W. von Seidlitz (ed.): Friedrich, s. 222.

191) Evžen Savojský, říjen 1730, H. Kretschmayr (ed.): Briefe, s. 63.

192) J. Kunisch: Friedrich, 2008, s. 28.

193) E. Lavis: Die Jugend, s. 109.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy ***Fridrich II. Jediný***.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.